

ÁLLAMI LÉTÜNK ÉS A NEMZETI KIRÁLYSÁG

IV.

Az 1867. évi kiegyezés nevezetes fejlődés kiindulási pontja. Habár a teljes államiságnak hiánya miatt a magyar nemzetben sok elégedetlenséget váltott ki, mégis a nemzeti erőknek érvényesülését jelentette és annak a dinasztikus erőnek, amely addig hosszú idő óta jóformán egyedül irányította az államalakulást, bizonyos mértékig háttérbe szorítását. Lehetővé tette azután az 1867-es kiegyezés a nemzeti erőknek sok, ha nem is minden, irányú kifejlesztését. De a dinasztikus erő nem mondott le az érvényesüléséről és a magyar államiság mellett és felett fenn birta tartani tetemes időn keresztül az addigi egységes Ausztria helyébe lépett osztrák–magyar monarchiát és ennek az, alapjában dinasztikus államalakulatnak nemzeti érdekekben is megindolására hozattak fel szempontok; melyek eléggé megfelelőeknek találtattak. A magyar államiság visszaállításában nyilvánuló nemzeti erők érvényesülése azonban, mégis megindította azt a folyamatot, amely végeredményben a dinasztikus alapon megalakult s az állam természetével és lényegével ellentétes fejedelmi uniók felbontására vezet. Ez irányban megállás nem lehetett, csak visszafordulás ismét a dinasztikus alapon álló egységes államalakulás felé: Ezt a dinasztikus törekvés ösztönszerűleg érezte is és azért nemcsak igyekezett az egységes államalakulásnak minden maradványát lehetőleg fenntartani, de még arra sem hiányzottak a jelek, hogy a fejlődés a Magyarország által 1867-ben elért pozícióról való leszorítással az egységes államalakulás irányába visszafordítottassék.

Ez a törekvés azonban nem sikerült.

Nem sikerülhetett!

A dinasztikus államalakulatoknak kora Európa szerte lejárt és helyébe lépett mindenütt népi erők segélyével való államalakulás irányzata. Ennek folyamányaként az azelőtt fenállott többi fejedelmi uniók, amennyiben nem váltak egységes állammá (mint Anglia és Skócia), egymás után felbomlottak s csupán az osztrák–magyar monarchia állott még fenn régi idők és viszonyok maradványaként, mint amelynek dinasztikus alapja legerősebb volt, mint amelynek fennállási alapját a benne egyesült államok érdektalálkozásában is keresték és amelynek fenntartása bizonyos mértékig külső hatalmak ellentétes irányú törekvéseinek eredményeül is tünt fel.

Azonban a többi hasonló uniók felbomlása után előre lehetett látni, hogy az anachronizmussá vált osztrák–magyar unio sem fogja magát tarthatni, hogy felbomlásának be kell következnie.

És ennek a felbomlásnak valóban be kellett következnie első sorban azért, mert, miként láttuk, a magyar államiságnak 1867-ben történt visszaállításával a nemzeti erők segélyével való államalakulásnak folyamata kezdődött meg, amely folyamatnak a végén az önálló állam kialakulása állt és másodsorban azért, mert az osztrák–magyar monarchia kebelében Magyarország elnyervén a bár csorbított és nem teljes, de mégis határozott külön állami állást és ez által megadatván a monarchia keretén belül a nemzeti erővel való államalakulásra a példa, ez az eredmény maga után vont a monarchia keretébe vont különösen ama nemzeteknek hasonló eredményre való törekvését, amelyeknek erre a törekvésre többé-kevésbé hasonló történelmi alapjuk volt, mert valamikor, nem is olyan régen, szintén nemzeti államalapulások alanyai voltak, t. i. a cseh és lengyel nemzetekét.

Az osztrák–magyar monarchia felbomlása ennek folytán bekövetkezett akkor, mikor a felbontásra ható körülmények erősebbek lettek az összetartó körülményeknél. Akkor, mikor a külső hatalmi tényezők közötti ellensúlyozó szerep szüksége megszűntnek látszott; mikor azok a körülmények lényegesen megváltoztak, melyek a monarchia két államának érdektalálkozását mutatták, s különösen akkor mikor a monarchia fennállásának legfőbb alapja: a dinasztikus hatalom megrendült és mikor mindezek folytán a felbomlásnak kedvező alkalmá felmerült.

Az alkalom a Monarchia fegyveres erejének legyőzetése és letörése volt, mert miután a fegyveres erő a dinasztikus hatalmi tényezőknek is legjelentékenyebb eszköze, ennek letörésével a Monarchia fennállásának alapját képező dinasztikus hatalom is meggyengült és megrendült annál inkább, mert a háború folyamán a velünk harcban állott Oroszországban a dinasztikus hatalom egészen megsemmisült; a velünk szövetségben álló Németországban pedig ugyanolyan okoknál fogva szintén megrendült s mert e körülmények hatás nélkül nálunk sem maradhattak.

A dinasztikus hatalom megrendülését első sorban nem a magyar nemzetetől által fenntartott államalakulás használta fel, mert az a Monarchia dualisztikus szerkezete mellett ennek további fenntartását még mindig érdekében állónak tekintette, hanem a Monarchia másik államában a dinasztikus hatalom által össze foglalt azok a nemzetek, melyek addig a külön államalakulás irányában nem birtak érvényesülni és amelyeknek ez eredmények kedvező alkalmul kínálkoztak arra, hogy a régen vágyott, de nagyrészt a Monarchiának addigi dualisztikus szerkezete által is akadályozott államalakulást teljesen önálló nemzeti alapra helyezve a

dualisztikus osztrákmagyar monarchia felbomlását idézzék elő.

A magyar nemzet, mely a saját nemzeti erőkön alapuló államalakulás fenntartásáért és megóvásáért századokon át küzdött és amely az 1867. évi rendezéssel tulajdonkép megindította azt a folyamatot, melynek ide kellett vezetnie, de amelyben a végeredményre való törekvés még nem nyert túlsúlyt, a felbomlást csak utólag mint befejezett tény fogadta el. Azonban ez a felbomlás ily módon nem következhetett el a magyar állam tetemes megrongálása nélkül.

Az összmonarchia szövődése még mindig erősebb, az annak kötelékében álló magyar állam pedig gyengébb volt, hogysen azt a köteléket hirtelen meg lehetett volna szakítani a nélkül, hogy a megszakítás a magyar állam egyes részeit is magával ne ragadja. A Monarchia összeomlása magával ragadta az abba beépült és abból kellő időben ki nem választott magyar államnak az épületét és ebből is nagy darabokat szakított le. Az összmonarchiába foglalt különféle nemzetek előretörése folytán az nemcsak a formailag addig fennállott két államra bomlott fel, hanem az összeomlás magát a két államot is feldarabolta.

V.

A feldarabolás annál inkább bekövetkezhetett, mert a magyar állam épületén, különösen az utolsó száz évben, erős repedések keletkeztek, amelyeket nem sikerült betömni s amelyek ennél fogva mind szélesebbekké váltak.

A repedéseket a nemzetiségek okozták.

A magyar államnak kezdettől fogva megvolt ez a gyengesége. A Magyarország területét ezer év előtt elfoglaló nemzet aránylag kicsiny volt ahhoz, hogy az elfoglalt nagy területet egészen benépesítse. Az elfoglalt terület népességét szaporította ugyan az itt talált és alávetett népesség, de valami túlsok ez sem lehetett és az is más nemzetiségű volt. Ennél fogva a terület benépesítésére szükséges volt idegen népelemeknek a betelepítése és ez az oka, hogy a megalakult magyar államnak úgy a feje, a királyok, mint a tagjai idegen népelemeknek a betelepülését előmozdították és kedvezményekben részesítették s privilegiumokkal látták el. A betelepített népelemek épen privilegiumaik folytán nagy részt megtartották idegen nemzetiségüket, míg az itt találtak a dolog természeténél fogva a nyelvi indiciumok szerint is megmagyarosodtak, de megmagyarosodtak a betelepülőknek is mindama elemei, amelyek a betelepülők eredeti, alárendelt foglalkozásából felemelkedtek az államalkotó nemesség vagyis a magyar nemzet körébe. A magyar állam keretében így jóformán kezdettől fogva voltak idegen népelemek, amelyek kisebbnagyobb mértékben asszimilálódtak az államalkotó magyar nemzet-hez, de részben megtartották eredeti nemzetiségüket.

Az idegen nemzetiségek arányszáma időnként változott és az áthasonulás menete sem volt mindig egyforma. Az államalkotó nemzeti erők nagyobb érvényesülése idejében, a nemzeti királyok alatt nagyobb mértékű volt, mint a nemzeti erők gyengesége idejében az idegen királyok alatt. Különösen csökkent az áthasonulás folyamata az osztrák házbéli királyok idejében, akik az országnak a törököktől való elfoglalása után a jóformán lakatlanul maradt területeket nagy mértékben idegen települőkkel népesítették be különösen azért is, hogy azok magában Magyarországon a szeparatiztikus magyarság ellenében ellensúlyozásul szolgáljanak és a magyar nemzeti erőre támaszkodó külön államot kívánó államalkítási irányzattal szemben a dinasztikus irányzatú összállamra törekvő államalkításnak támogatói és erősítői legyenek. Ezt ismét az adott helyzetnek természetes következményeül és az idegen uralkodó hatalom elmaradhatatlan jelenségeként tekinthetjük.

A magyar állam keretében élő és az által betelepített s kedvezményezett idegen nemzetiségek törekvései így ellentétbe kerültek a magyar nemzet törekvéseivel, amennyiben ez utóbbi a nemzeti alapon álló nemzeti célú államalkításra törekedett, míg amazok, legalább egyelőre, ezzel szemben a dinasztikus alapon álló államalakulásnak voltak pártolói. A nemzeti erőnek külön államalkításra irányuló törekvése azonban a fejlődés általános irányánál és az 1867. évi kiegyezés példájánál fogva ezeknél a nemzetiségeknél is felmerült és ez kívülről is tápot nyert s ekkor e nemzetiségek eleinte arra számítottak, hogy törekvéseik megvalósulása a dinasztikus alapon álló összmonarchia keretén belül a magyar államnak kizárólag a magyar nemzetiségre való redukciója által fog következni.

Mikor azután az összmonarchia összeomlott, illetve összeomlása küszöbön állott, akkor a magyar állam kebelében élő nemzetiségekben felkeltették az önálló állammá alakulásnak, vagy az azonos nemzetiségű szomszéd államokhoz csatlakozásnak a törekvését s akkor ez alkalmat felhasználva azok is hozzájárultak, avagy talán jobban mondva, felhasználtattak a magyar állam ezeréves szövődékének szétszakításához.

VI.

Az eddig előadottakat összefoglalva, megállapíthatjuk a következőket.

A magyar állam létét az ezer év alatt két körülmény veszélyeztette. Az egyik belülről ható, a másik kívülről. A belülről ható a nemzeti heterogeneitás, mely kilenc századon keresztül nem járt súlyosabb következményekkel, míg az utolsó, a tizedik században oly erővel lépett fel, hogy a kívülről ható fenyegető

körülményektől felhasználva az ezer éves magyar államot szétrobbantotta.

A kívülről ható veszélyeztető körülmény a szomszédos államok ellenséges és terjeszkedő magatartása.

Magyarország ezer éves fennállása alatt állandóan nagyhatalmak közé volt beékelve s e nagyhatalmak mindig kétfelől szorongatták.

A nyugati hatalom lényegileg az egész idő alatt ugyanaz volt a német birodalom, illetve ennek egyik képződménye, az osztrák ház, Ausztria. Az innen jövő nyomás állandó és csak egyik jelensége volt annak a folyamatnak, mely abban állott, hogy a német birodalom nyugaton állandóan visszaszorított és ennek helyébe kelet felé terjeszkedett és hogy így hatalmi körébe vonta, illetve igyekezett vonni Csehországot, Lengyelországot, Magyarországot.

E kelet felé irányuló terjeszkedő törekvésnek veszélyességét fokozta és eredménnyel járóvá tette kultúrájának magosabb és ezért is hódító volta és az, hogy terjeszkedése sokszor, sőt az utóbbi időben állandóan a szövetség formájában, a barátság leple alatt lépett fel, amely az országnak különféle utakon csendes és észrevétlen bekebelezésére törekedett. E hódító kultúra és szövetségi s barátsági politikával sikerült is a magyar állam valódi függetlenségét majdnem egészen megszüntetni. Hogy ez még sem következett be teljesen, annak oka talán a német birodalom, illetve Magyarországot átölelő képződménye, Ausztria belső politikai viszonyainak kevésbé konszolidált volta s a magyar nemzetben nagyobb mértékben megvolt az az ú. n. politikai érzék és nemzeterő, amelyet fentebb jeleztem. A magyar államnak a nemzeti heterogenitásban álló gyengeségét ez a törekvés nem egyszer felhasználta és saját érdekében fokozta is.

A kelet felől jövő veszélyt nem egy ugyanazon hatalom okozta, de a veszély természete lényegileg majdnem mindig ugyanaz volt. Három, sőt négy hatalom fenyegette Magyarországot erről az oldalról egymásután: Bizánc, a tatár, a török és Oroszország.

Az első az egyik hódító európai államnak, az akkori időkhöz képest világbirodalomnak lehanyaglott és enervált töredéke és maradványa, melynek utolsó fellobbanásából eredő veszély csakhamar megszűnt Magyarországra nézve.

A második ázsiai, primitív kultúrájú, de nyers őseréjű nép volt, melynek hirtelen előretörése pillanatnyilag majdnem végveszélyt jelentett, de amelynek fergetegszerű feltornyosulása csakhamar elvonult.

A harmadik és negyedik szintén egy-egy alacsonyabb kultúrájú, de nyersebb őserővel bíró hódító birodalom volt, melynek mindegyike nagy lendületű előretörést tanusított, de amelyeknek meg kellett állniuk és visszafordulniuk, mielőtt a hódítás kiterjedése lehetőségének legszélsőbb határait elérte és mielőtt e kiterjedés folytán előállott elégtelensége a belső erőknek és a megtámadott külső erők visszahatása a hódításnak és terjedésnek megállapodását és visszafejlődését okozták.

Általános törvénye ez minden hódító és terjeszkedő államnak és ezért bekövetkezett a török és az orosz birodalomnál is.

A török és orosz birodalom felől jövő veszély ezért csak átmeneti volt és bár nyíltan támadó fellépéssel időnként a magyar államra nagy veszélyekkel járt, lényegileg kevésbé volt veszélyes, mint a másik, a nyugatról fenyegető terjeszkedés és beolvasztó s felszívó törekvés. De kevésbé volt veszélyes e hatalmaknak általában alacsonyabb kulturáltságánál fogva is.

Különösen sikeres volt e hatalmaknak Magyarországot érintő támadása akkor, mikor Magyarország és az azt nyugatról magához láncoló hatalmi tényezők feje felett ez utóbbiak megett lévő hatalmakkal foghattak kezét s azokkal szövetkeztek a közből eső Német- s Magyarország ellen, amint ez volt az eset a mohácsi vést követőleg és a jelenlegi megcsonkulásunkat okozott világháború előtt és alatt.

Az utóbbi esetben azonban a keletről jövő és a fejünkön keresztül a távolabbi nyugattal szövetkező támadással kapcsolatban Magyarország állami létét érintő két oly körülmény merült fel, amely addig azt erről az oldalról nem veszélyeztette. Ezeknek egyike volt a már fent említett belülről ható bomlasztó erő; másika pedig az, hogy a keleti hódító hatalom szolgálatába álltak és céljait előmozdítani igyekeztek egy részt azok az államok, amelyek az elgyengült török hódító birodalom kötelekeiből szabadulva keletkeztek és amelyek különben a nyugatról és keletről fenyegető terjeszkedő törekvéseknek épp úgy ki voltak téve, mint Magyarország, t. i. Szerbia és Románia, valamint másrészt azok a nemzetek, melyek egykor szintén önálló vagy majdnem önálló állami léttel bírtak, de amelyek a nyugati terjeszkedésnek és bekebelezésnek egészben vagy részben már áldozataivá lettek: a cseh és a lengyel. De amíg a hódító orosz birodalom, mely emez államokat és nemzeteket szolgálatába állította, belső erőinek gyengesége, illetve elgyengülése folytán váratlanul és hirtelen összeomlott, ez államok és nemzetek az orosz támadás gyümölcset maguk szedték le és az orosz hódító helyett ők léptek fel hódítókként és szakítottak ki nagy részeket a magyar állam testéből.

Ez államok és nemzetek a kétfelől jövő hódító és terjeszkedő törekvésekkel szemben tulajdonképpen ugyanabban a helyzetben voltak, mint Magyarország és állami létük érdekei sok tekintetben párhuzamosak voltak Magyarországéival. Mégis az ellenkező táborba és így Magyarországgal szembe kerültek. És sajátságos változandósága az eseményeknek, hogy míg a török hódítás előretörése idejében a magyar nemzetben merült fel az igyekezet, hogy Magyarországot a kevésbé veszélyesnek ismert török és ennek természetszerű támogatója, Franciaország segítségével szabadítsák meg a nyugatról jövő bekebelezési törekvéstől; addig azok a nemzetek,

amelyeket nagyobb mértékben sikerült a nyugati terjeszkedő törekvésnek bekebelezni, most az orosz hódító birodalom támadásakor éppen úgy ennek, valamint az ezzel kezdetet fogó Franciaországnak s a többi nyugati hatalmaknak segítségével igyekeztek ugyanebből a kötelékből megszabadulni.

A nemzeti heterogeneitásnál fogva belsőleg nem elég erős magyar állam útjai ilyképpen kereszteződtek a vele párhuzamos érdekű szomszédos kis államoknak és a függetlenségre törekvő és erre történelmi joggal is bíró nemzeteknek útjaival és e kereszteződésnek egyik szomorú következménye lett az addigi magyar államnak felbomlása és mondhatjuk a minimumnál is kisebbre redukálása és másrészt a felülkerekedett szomszédos kis államoknak aránylag óriás mértékben való megnövesztése és új szomszédos államok keletkezése és ezzel kapcsolatban a nyugatról jövő bekebelezési törekvés teljes megghiúsulása.

A magyar államot kétfelől szorongató, de most letűnt és összeomlott nagyhatalmasságoknak helyébe tehát eme kisebb államok léptek és pedig mindjárt ellenséges és terjeszkedő irányzattal és egyelőre sikerrel is.

A szomszédos kis államok megnövesztése és az új államok keletkezése az ún. nemzeti elv alapján helyeztetett, noha a valóságban attól igen nagy mértékben eltért.

A „nemzeti elv“ alapján megalakult, de mindjárt ezzel ellentétben álló terjeszkedési irányzattal fellépő emez államok ily keretekben fennállása azonban nem lehet tartós.

A „nemzeti elv“ ugyanis, mely szerint minden nemzetiségnek joga van az önálló államalakulásra és amely szerint az állami határoknak a nyelvhatárokat kell fedniök, a XX. század második felében határozott tendenciával kieszt racionalisztikus elv, amely sok irányban és nagy mértékben s így különösen a világháború alatt és után hatott is, de amely arra, hogy annak alapján az egyes nemzetek realis érdekeit kielégítő, tartós állami alakulatok jöjjenek létre, nem alkalmas. Az állam alakulásokban a realis és különösen gazdasági érdekek alapját képező földrajzi viszonyoknak és az ezen alapuló történelmi fejlődésnek szempontjait figyelmen kívül hagyni és mellőzni nem lehet és ezért a tisztán a „nemzeti elv“ alapján mondhatnók „mondva csinált“ államok tartósan fenn nem állhatnak, nem állhatnak fenn különösen akkor, mikor saját keletkezésük létalapjául tekintett elvvel ellentétes irányban a hódító politika útjára lépnek.

Ezért számíthatunk arra, hogy a földrajzilag és gazdaságilag erősen megalapozott és történelmi kényszerűséggel kifejlődött régi magyar állam rovására racionalisztikus s a realis érdekek szempontjainak mellőzésével megnövekedett és keletkezett új államok ebben a terjedelemben nem fognak állandóan fennmaradni.

De állandó fennmaradásuk kérdéses azért is, mert kérdés, vajjon emez államok alapjául szolgáló nemzetekben meg vannak-e kellő mértékben azok az erkölcsi, szellemi és anyagi erők, amelyek az államalakításhoz és fenntartáshoz szükségesek.

A történelem eddigi bizonyítékai nem szólnak mellettük.

VII.

A tanulságokat ezek után levonhatjuk.

A magyar állam ezer éves fennállása alatt mindig akkor volt erős, mikor saját erejére támaszkodott, mikor saját nemzeti erőivel, erkölcsi tényezőkkel igyekezett államát megalkotni és fenntartani; és mikor állam életének vezetői a nemzethez tartozván, a nemzeti erőket sikeresen fel tudták használni, az Árpádok, Anjouk, Hunyadiak idejében.

Mikor idegen királyok uralma alá adta magát, az mindig gyengeségének, erkölcsi erői elernyedésének volt jele s állami léte lehanyaglásának vált forrásává. A nyugatról jövő s állandó veszélyt képező terjeszkedést és bekebelezési törekvést ez csak előmozdította; a keletről jövő átmeneti terjeszkedéseket pedig nem akadályozta meg, sőt azoknak inkább tápot adott.

A magyar állam eredendő gyengeségét, a nemzeti elv heterogeneitást is csak nemzeti erőinek teljes birtokában és azoknak kifejlesztésével győzhette volna le és csak ezekkel ellensúlyozhatta volna azokat a veszélyeket, amelyek e gyengeségnek esetleg kívülről való felhasználhatóságában állottak.

E tanulságoknak kell a jövő haladás útját is meghatározni. A magyar államot csak úgy lehet fenntartani és a régi nagy magyar államot csak úgy lehet visszállítani, ha nemzeti erőinket minden irányban intenzíven kifejlesztjük és ez erőkre alapítjuk állami létünk.

(Vége.)

Dr. Polner Ödön

A POKOL KÖZMONDÁSAI

WILLIAM BLAKE, 1790.

Vetéskor okulj, aratáskor oktass, télidőben örvendezz.
Hajtsad szekeredet és ekédet a holtak csontjain át.
A Mértéktelenség útja vezet a Bölcsesség palotájába.
Az Okosság gazdag és csúf vénlány, akinek a Tehetségtelenség udvarol.
Aki óhajt és nem cselekszik: dögvészt áraszt.
Az elvágott fereg megbocsát az ekének.
Aki a vizet szereti: dobjátok a folyóba.
Az ostoba nem ugyanazt a fát látja, mint a bölcs.
Akinek az arca nem ad fényességet: soha se lesz csillag.
Az örökkévalóság szerelmes az Idő gyermekeibe.
A munkás méhnek nincsen ideje búbánatra.
A Bolondság perceit kiméri az óra, de nincs óra, mely a Bölcsesség perceit megmérje.
Csak az a táplálék egészséges, amelyet háló és tör nélkül szereztünk.
Számot, súlyt s mértéket inséges esztendőben vegyünk elő.
Ameddig a madár a maga szárnyán száll, nem mondhatod „tulságos“ magasnak a röptét.
Holttest nem áll boszút, ha megbántják.
A legfelségebb cselekedet: másvalakit magad eleibe tenni.
Ha a bolond következetes maradna a bolondságban: bölcs lenne.
Ostobaság a gyávaság ruhája.
Szégyen a góg ruhája.
Börtönök a Törvény köveiből épültek, bordélyok a Vallás tégláiból.
A páva gőgje Isten dicsősége.
A bak bujasága az Isten jósága.
Az oroszlán dühe Isten büszkesége.
Az asszony meztelensége az Isten munkája.
A bánat telje nevet, az öröm telje sír.
Az oroszlánok ordítása, farkasok üvöltése, a viharzó tenger tombolása és a romboló Kard túlságosan nagy darabjai a Végtelenségnek: sehogyse férnek az ember szemébe.
A róka a csapdát okolja: nem magát.
Gyönyör ejt teherbe, de a fájdalom szül.
Hordja a férfi az oroszlán bőrét, asszony a juh gyapját.
Madárnak fészek, póknak háló, embernek barátság.
Amit ma bebizonyítanak: hajdan csak képzelték.
A ciszterna tartalmaz: a forrás túlárad.
Egyetlen gondolat betölti a végtelenséget.
Légy mindig kész kimondani a gondolatodat: és minden aljas ember kerülni fog.
Minden, amit el lehet hinni: egy kép az igazságról.
A sas sohasem vesztegette annyira idejét, mint mikor leereszkedett, hogy a varjútól tanuljon.
A róka gondoskodik magáról: de az oroszlánról az Isten gondoskodik.
Az, aki eltúrta, hogy föl kerekedj: jól ismer.
Ahogy az eke megindul a szóra: úgy hallgat az Isten az imára.
A dühös tigris bölcsőbb, mint a betanított ló.
Álló víztől mérget várhatsz.
Nem tudhatod mi elég, míg nem ismered azt, ami több az elégnél.
Ostoba ember szemrehányására jól ügyelj: királyi kitüntetéssel ér föl az!
A bátorságban gyenge: erős az ügyességben.
Az almafa nem kérdi a vackot, hogy hogyan kell nőni, sem az oroszlán a lovat, hogy hogyan keresse prédáját.
Ha mások nem lettek volna bolondok: mi lennénk.
Az édes gyönyör lelkét be nem mocskolhatod.
Ha sast látsz, a Geniusnak egy darabját látod: emeld föl fejedet!
Mintahogy a hernyó a legszebb szirmokra rakja tojásait: úgy rakja a pap átkait a legszebb örömökre.
Egy kis virágot megteremteni: korszakok munkája.
Átkozd a láncokat! Áldjad az Oldásokat!
Legjobb bor a legrégebb, legjobb víz a legfrissebb.
Imák nem szántanak! Magasztalások nem aratnak! Örömök nem nevetnek! Bánatok nem sírnak!
A fej Fenség, a szív Páthosz, a genitáliák Szépség, a kéz és láb Arány.
Ami levegő a madárnak, vagy a tenger a hálnak: az a megvetés a megvetésreméltónak.
A Bőség – Szépség.

Ha az oroszán a rókától venne tanácsot: akkor ügyes lenne.
Javítás teszi az utat símává, de rögös út és javítgatás nélkül a Genius útja.
Inkább ölj meg egy csecsemőt a bölcsőjében, minthogy teljesítetlen vágyakat föltáplálj.
Ahol nincsen ember, meddő a Természet.
Igazságot nem lehet mondani úgy, hogy megértsék és még se higgyék el.
Elég! vagy nagyon is sok.

(Budapest)

Fordította: Babits Mihály (1918).

AZ IHLETETT KÖLTŐ

Berzsenyi Dániel kezdettől fogva (valóban a magyar filológia igazi kezdetétől, Kölcseytől fogva) úgy vonzza magához az irodalomtörténeti vizsgálódást, mint az óceán az átrepülőket. Mindenkit mást, mint a filológust, elrettentene épen ez a nagy keresettség minek azzal foglalkozni, akivel már úgyis annyian foglalkoztak, az eredetiségnek itt már semmi tere sincs. De a filológust annyira foglalkoztatja a költő eredetisége, hogy nem ér rá a maga eredetiségével törődni – abban, hogy egy költővel sokan foglalkoznak, épen a költő művének ma is eleven voltát látja bebizonyítva és ezért vonzódik hozzá. Schiller a németiség klasszikus másod-legnagyobb költője és mégis kevésbé érdekli ma a vizsgálódó tudósokat; míg a Hölderlin-irodalom nagyobb könyvtárat tesz ki. Mert kettejük közül Hölderlin a sokkal elevenebb, amint a rémet ifjúság számos dokumentációja bizonyítja. Berzsenyi is elevenebb, mint nagy költőink jó része – ezt ugyan nem bizonyítja az ifjúság, mert a mi ifjúságunk, sajnos, ritkán szokott irodalmi véleményeket nyilvánítani és ha nyilvánít, annál rosszabb. De mégis vannak dokumentumok; ilyen pl. Kassák Lajos önéletrajza, *Egy ember élete*, melyben elmondja, hogyan fejlődött költészete Petőfi Sándor, majd még inkább Berzsenyi Dániel verseinek a hatása alatt ... Az iskolázatlan vasmunkást, aki Kassák akkor volt, nem szuggerálták tanult irodalomtörténeti megállapítások, hanem teljesen naívnul és elevenen élte át a költészetet, és ha öbenne Berzsenyi ilyen erős rezonanciát tudott kiváltani, az mindennél ékebben beszélő dokumentációja eleven voltának.

És elevenek még mindig a Berzsenyi-kutatás problémái, mind a két problémakör. Eleven a régiebb, a pozitív filológiai probléma, ami pedig Kölcsey és Erdélyi János szép napjai óta filológiai dolgozatok számtalanján keresztül iskolai dolgozatok sablonjává lett: Berzsenyi és Horatius. És eleven az újabb, szellemtörténeti probléma: hogyan helyezzük el Berzsenyit a korában? Ezt a problémát Horváth János vetette fel a Berzsenyi-kutatásban igazán új fejezetet nyitó tanulmányával (Kisfaludy-társaság évlapjai, 1923–24), melyben az addig klasszikusnak mondott Berzsenyit a *romantikához* kapcsolta. Azóta Halász Gábor kimutatta Berzsenyinek a felvilágosodással való összefüggését (Symposion, Pécs, 1926), legújabbán pedig Fábrián István Berzsenyinek a kor nemesi konzervatívizmusaival való mély rokonságát (Napkelet, 1928). A kapcsolatok azonban még egyáltalán nincsenek kimerítve és a probléma az előbbinél is sokkal elevenebb.

I.

Berzsenyi és a preromantika.

Számunkra a két probléma tulajdonképpen egyet jelent. Nem hisszük, hogy Berzsenyiben egymás mellett egymástól teljesen független lelki és művészi rétegek feküdtek; nem hihetjük, hogy volt egy Berzsenyi, aki Horatius tanítványa volt, és egy másik Berzsenyi, aki felvilágosodott eszméket hirdetett romantikus kedélyének borongásaiban. Inkább azt gondoljuk, hogy Horatiushoz való viszonyában, tehát költészetének filológiailag leginkább megközelíthető mozzanatában már meg kell, hogy legyen Berzsenyi minden komplikált szellemtörténeti kapcsolata is. Azt hisszük, hogy a klasszikus Berzsenyi klasszicizmusában találhatjuk meg legtisztábban a romantikus Berzsenyi romantizmusát; Berzsenyi tanítványi attitűdjében találjuk meg a mester-Berzsenyi szellemének a kulcsát.

Azok, akik Horatius és Berzsenyi viszonyát vizsgálták, a kettejük közt fennálló belső, pszichológiai relációt többnyire elég egyszerűen fogták fel: Berzsenyi egy szép napon elővette Horatius műveit – hogy elővette, ebben valóban nincs semmi csodálatos, hiszen a régi magyar századoknak Horatius volt apáról-fiúra szálló, hagyományos és nemesen konzervatív költői tápláléka. Miután pedig Horatius versei igen tetszettek neki, tulajdon verseit is a Horatiusban szemlélt tökéletességhez igazította. Ebben az irányválasztásban támogatta őt a régebbi deákos költőknek, főképen Virág Benedeknek a példája. Konklúzió: minthogy klasszikus latin költőket utánoztak, nyilván klasszikus magyar költők voltak.

Ezt a gondolkodást megindokolja a XIX. század túlságos bizalma az ihletben. Mert szinte azt mondják; ami Virág, ami Berzsenyi tétovázó kezét könyvespolcukon épen a Horatius kötetére vezette, *ihlet* volt,

kiszámíthatatlan. Nem veszik tekintetbe először is azt, hogy ha Horatiusnak valóban olyan vitalitása lett volna magyar földön, hogy közvetlenül inspirálhatott volna poétákat a XVIII. század végén, akkor miért nem mutatkozott meg a hatása már előbb is, hiszen Horatiust magyar urak és magyar papok egyforma szeretettel olvasták már a XVI. század óta; miért kellett eddig és épen eddig várni a magyar Horatiusokra?

Vagy meggondolandó: a francia klasszikus kultúra minden tudott és ösztönös igyekezetével rajta volt, hogy a klasszicizmus lényegjegyeit, az *Ars Poeticában* elméletileg hirdett és Horatius költészetében gyakorlatilag megvalósított pusztulátumokat – az ésszerűség, a világosság, a zárt, magában nyugvó tökéletesség elveit – megvalósítsa; és mégsem jutott eszébe, hogy Horatius verselését, nyelvi formuláit, képalkotó módját utánozza. Csak a kezdet kezdetén, a XVI. században akadt néhány merész avant-garde költő, – Baïf és társai – aki megpróbálkozott vele, de ezt az archaizálást, mint túlzó modernkedést leintette az udvar, az igazi klasszikus kultúra termőtalaja és biztos öre, mert ellenkezőnek találta a francia nyelv szellemével. Az ilyen stilusutánzás, ami stilusjátékához, a pastichehoz, nagyon közeláll, ellenkezik a klasszicizmus lényegével. Goethe-nek, mikor Olaszországból hazajövet klasszikussá csontosodott, első dolga volt szakítani a klopstocki antikos verssel és nyelvi formával. Klasszicizmusa épen reakció volt minden „deákos” elem ellen, ami előtte elborította a német költészetet. Klasszicizmus zárt, önmagában nyugvó tökéletességet követel és kiküszöböli az idegent, még ha antik is.

Deákosaink nagy és meglepetésszerű tettét: hogy magyarra ültették át Horatius versmértékét és Horatius költői sémáit, nem Horatius közvetlen, tizennyolc évszázadot átélő vitalitása váltotta ki (ilyen keresztülélés nincs is a szellemtörténetben), sem pedig a francia, angol, német, tehát az európai klasszicizmus szelleme. Ez az utóbbi időkben is valószínűtlen volna. A francia klasszicizmus már haldoklott ekkor, a német még nem született meg Baróti Szabóék idejében, az angolt pedig nem ismerték.

A francia klasszikusokra, mint Horatius közvetítőire annyiban lehetne gondolni, mert ismert dolog, hogy a modern irodalmakban épen ők voltak Horatius legnagyobb tisztelői: Boileau, a klasszicizmus törvénymondója, az ő hatása alatt konstruálta szatíráit és költői elméleteit, a klasszicizmus valamennyi lírikusa Horatiuson nevelkedett. De ők más Horatiust szerettek, mint a deákosok: a szellemes, gúnyos Horatiust, Maecenas barátját, az udvari embert, a *Szatírák* és a *Levelek* Horatiusát, a kecses és gonoszkodó szerelmek rokokó-szerű őseit; alexandrinjaik eléggé visszaadták a horatiusi *Levelek* hexameterjeinek elfogulatlan, erőltetés nélküli harmóniáját. Ez a Horatius bizonyos fokig nálunk is élt, Bessenyeinek és társainak Zrinyi-soros levélköltészetében – de épen ezek azok a horatiusi vonások, melyek komoly, pathetikus és nehéz-versű deákosainktól a leginkább távolálltak.

A XVIII. század közepén nagy szellemi pálfordulás állt be, a klasszikus ideálok általános revíziója, az értékek átértékelése. De Horatius nagy költő maradt akkor is, mikor a paloták udvariasan átengedték helyüket a kunyhóknak a versekben és a fejedelmek diadaloszlopai sietve vonultak vissza a sírkeresztek parvenü hada elől. A klasszicizmusból kinőtt, de a klasszicizmus ellen lázadó irányt mi francia minták után *preromantikának* nevezzük: hogy hozzákapsoljuk a romantikához, amelynek őse, és viszont mégis elkülönítsük tőle, egyrészt, mert nem azonos vele, másrészt mert a romantika így magában, jelző nélkül, előszócska nélkül, oly rendkívül komplikált fogalom, hogy már csaknem semmitmondó. A preromantika nagy átmenet XVIII. és XIX. század között: Rousseau, Young, Ossian, Herder, Klopstock, a német *Sturm und Drang* időpontja, a XVIII. század harmadik negyede. Zavart és zavaró kor: klasszikus formákban romantikus eszmék (Young), romantikus formákban klasszikus eszmék (Ossian), hatalmas új gondolatkomplexumok törnek lesből és gyötörve az európai tudatra, évszázadokon át elnyomott érzelmek dinamikus páthosszal robbannak ki; „Kraftgeniek” káromkodásában, széplelkek záporos könnyeiben, misztikus látomásaiban, hipnotizőrök csodatetteiben, szalónfilozófusok végtelen vitáiban és a közeledő forradalom földalatti dübörgésében vajudik a XIX. század, a romantika százada.

Ennek a kornak is megvan a maga külön, mondhatni preromantikus Horatiusa, aminthogy megvan a külön Homerosa és külön Shakespeareja. Nézetünk szerint ez a preromantikus Horatius volt Berzsenyi mintaképe: Berzsenyi Horatius-átéléséhez preromantikus közvetítéssel jutott el és Horatiusból az férközött a lelkéhez, amit a preromantikus ember olvasott ki Horatiusból. Ezt az állításunkat filológiai tények bizonyítják.

Berzsenyi ifjúkoráról, arról a periodusról, amikor még kizárólag rimes verseket írt, igen keveset tudunk. Egyetlen egy irodalmi adat áll a rendelkezésünkre, de ebből az adatból mindent le tudunk vezetni: tudjuk (már Kölcsey is megjegyezte); hogy Berzsenyi első ránkmaradt verseit Matthisonnak, az ő korában ünnepelt és ma talán méltatlanul elfelejtett német költőnek a hatása alatt írta. Szakmunkák tömege foglalkozik Matthisonnak Berzsenyire való hatásával, épúgy mint Horatiusnak Berzsenyire való hatásával. De még senki sem hívta fel a figyelmet arra, hogy a kettő mennyire összefügg, hogy ugyanakkor, amikor a két hatás forma szempontjából egészen különböző, tartalmi (nem tárgyi) szempontból ugyanazt jelenti. Senki sem mutatott rá a magyar filológiában, hogy pl. maga Matthison is mennyire Horatius hatása alatt áll. Horatius dicsőítésére ő írta a legmelegebb sorokat a német lírában:

Sieh! Wir Fremdlinge weih'n auf Tiburs Hügel
Dir, venusischer Schwan, der keuschen Daphne

Dunkelglänzendes Haar, und sprengen opfernd
Milden Albaner:
Schauernd flüstern die Wipfel und melodisch
Halt's, wie Silbergetön: die Jahr'entstürmen!
Morgen Schatten und Asche; kränzt mit Myrten
Heute den Becher!

(Tibur, 1803:55.)

Még számos helyet idézhetnénk, ahol Matthisson a legnagyobb tisztelettel említi Flaccus nevét. Horatius-reminiszenciáit nem elemezhetjük itten, a mi szempontunkból azok a részek a fontosak, ahol Horatiust névszerint említi.

Matthisson formai szempontból alig hatott Berzsenyire; ő a Klopstock által megreformált, tömör és merész német költői nyelvet játékos könnyedséggel, máma is megcsodálható gráciával kezelte; ő az a bizonyos rokokó-lehelletszerű, étherikus költő, aki Kölcsey szeretett volna lenni, tehát egészen más, mint Berzsenyi. Berzsenyi két dolgot tanult tőle: a preromantika motivumkincsét és azt a szokást, hogy verseit tulajdonnevekkel tömködjék meg.

(Folyt. köv.)

(Budapest)

Szerb Antal

A RÉGI ITÁLIA DICSÉRETI

(VERGILIUS, GEORGICON II. KÖNYVÉNEK BEVEZETÉSE)

Eddig a földművelés meg a csillagos Ég sora. Mostan
téged zeng a dalom, Bachus, meg az erdei fákat
s mely maradozva gyarapszik, olajcserjéknek a sarját!
Erre, te Présisten, – hol telve ajándokaiddal
minden; ahol teneked venyigék terhével az őszi
rétség nyiladozik s a szüret leve forr teli kádban;
erre te Présisten, jőjj és saruid lehajtván
mártsd meg az új mustban csupasz ikráid velem együtt!

Kezdetől a növény fának más-más a szokása.
Némelyik embernek kezitől nem kényszerítve,
önkényt búvik elő s a mezőkre, a messzekígyzó
vízre borúl. Halló füzesek, meg a renyhe rekettye,
nyár s szomorú-fűzfának acélszínű lombja – így indul,
Más a leperdülő magból sarjad ki, miként a
súdár gesztenyefák, Jupiter berkének a díszé:
égbenyuló makkfák s görögök jósdái: a tölgyek,
Más fa gyökérzetiről zsendít sűrű sarjúágot,
mint a cseresznye, a szil; Parnasszus zsenge babérja
szintígy hajt terebély árnyéka alatt az „anyának“.

A Természet először e módokat adta; az összes
erdők, szent berkek, cserjések eként nyiladoznak,
Mesterséggel egyéb utakat kitalált a gyakorlat.

Van ki levág ojtványt valamely gyengéd anyatestről
s rejti barázda ölébe. Ez ágakat ás be a földbe,
négybenyesett hajtást vagy mint a karót kihegyezve,
Van fa, mely azt kívánja, hogy ívbe lehajtván a vessző
– tön-élő bujtvány – a saját földjébe tenyésszen.
Sok fogan úgy gyökeretlenül is s elmetszve a végén
nyugton bízza a kertész újra a földre a vesszőt.
Sőt; bár törzse kívágva – kimondani is csoda! – mégis
száradt, holt rönkből gyökeret sarjaszt az olajfa.

S látjuk, amint gyakran csak fajzik egy ág valamilyen
másfelébe, amint elváltozik és a beoltott
alma terem körtén, szilvába pirúl a köves som ...
Hát csak rajta, tanuljátok gazdák a tenyésztés
módjait és a vadótermést nevelés nemesítse.
Csak tétlen ne heverjen a föld! Hadd nőjjön a szőlő
Izmaruson s olajág koszorúzza a hosszú Taburnust.

És te jer, elkezdett munkám végezzük el együtt
én díszem, és híremnek erős fele! Oldjad
szálltodbán – Maecenas – a nyílt tengernek a vásznat!
Nem vágyom mindent felölelni e versezetemben,
nem, noha száz nyelvem, noha száz szám volna s a hangom
érchang. Jer, tartsunk csak mindig – a partnak; amerre
nem szakadunk el a rögtől; nem kell félned a költött
versektől, kerülőktől, nagy-feneket-kerítéstől ...

Ami növény önkényt búvik ki a földi világra,
nemtermő, de szívós s életrevaló a növése:
földjien ősi erő. De ha ezt majd oltja a gazda
vagy ha gödört ásván úgy ülteti máshova által,
vad természetit elveszti s szorgos nemesítés
– bármily fajt kívánsz, – mindazt kiteremti belőle.
Még az a tőaljról meddön kinövő galy is ekkép
tenne, ha szétraknák szép sorban a pusztá mezőkön,
(így, hogy az ős-fának sűrű lombja meg ágai árnyat
vetnek rá, a növelésbe megáll s megfullad a termés),

Vége: amely fa lehullt magból támadt, az alighogy
nő; késő unokák számára nevelgeti lombját,
korcs termése felejt, milyen volt régen a húsos,
s csak savanyú „egrest“ – madaraknak jót – hoz a szőlő,

Egy szóval: mindent meg kell munkálni, kirakni
sorba barázdákba s nagy költséggel nemesíteni.
Ám így olaj törzsről, szőlő bujtványról – aminthogy
Vénusznak mirtusza leszúrt ágról –: szaporásabb.
Plántaról a kemény mogyoró sarjad fel, a szálás
kőris, az árnyékos nyár mely koszorúzza Heraklest,
dódonabéli Zeus makkfája s a pálma sudára;
sőt így így nő a fenyő is – élébe a tengeri vérszék.
Oltja dió vessző – másrésztől – a durva kukojszát
s meddő plátánfán termett már nagyszerű alma,
tölgyön gesztenye, kőrisfán meg a körte fehérlő
szirmai villogtak s szil alatt makkoltak a hizók.

Ámde az oltásnak s szemzésnek a módja se mindegy.
Mert ha a rügy közepütt ötlük fel a kérgen, a gyengéd
hámot is áttörvén, – maga már szúkecske bevágást
hord göbe s az idegen fáról ide zárja a csírat,
hogy nedves háncsban megeredni tanítsa a kertész,
Ellenben, ha göbetlen a szár, lenyesi s közepébe
ékel utat mélyen, most így iktatva beléje
hozni-kelő ojtványt s kis idő multával az égnek
szökken a megtermett, áldottabb ágazatú fa:
új lombját s idegen termését egyre csodálva.

Már fajtára sem egy azután: az erős szil, a fűzfa
s a lótusz vagy Idának a ciprusfája; de nincsen
egy mintára teremtvé a húsos olajfa se (melyből
van kerekesebb, nyúltabb s keserű, de kövérke bogyójú),
s semmi gyümölcs, valahány kertjébe van Alkinoosznak.
Más a szabin, az aszír s fontos vaj-körtefa ága;

és a mi vesszőink dehogy azt érik be szüretre,
mit Leszbosz szedeget le Methymnaeben venyigékről!
Van Thazosz-szigeti s mareotiszi tőke (fehéres),
– zsirosabb, amaz a könnyebb talajokba tenyészik,
s asszúnál asszúbb „görög“ és „nyúlszínű“ tüzeskés,
(mely ha iszod, lábaddba leszáll s lakatot kap a nyelved);
van bíbor- meg aranyszöllő s – hogy zengjen az ének.
Rhaetia fürtje? – (csupán a falernumival ne vetélkedj!)
S vannak Aminnaeában erős, tartós ború tőkék,
tmolusi, sőt a „Phanae-diadalma“ sem áll meg előttük.
A kicsiny argoszival sincs egy, mely bírja a versenyt,
úgy fizet ez s olyan kitűnőn áll annyi sok évig.
S hogy mellőznék te, az istenek és az inyencek
kedvelt „rhodusi“-ja s duzzadt termésű „ökörsem?“
... Nincs szeri-száma, milyen sok a fajta, se hogy neve milyen
mindegynek s – számmal minek is kell azt kifejezni?
Ezt aki tudni kívánná, – mintha kitudni kívánná,
Libya tengeriben fővenyet mennyit visz a felszél;
vagy felmérni, ión hullám hány loccsan a partnak
gálya-hajókra dühödtebben lecsapó Nemerétől.

Ám nem akármilyen talaj tudhat meghozni akármilyen!
Fűz a folyók mentén, mocsaras dágványban az éger
sarjad; a nemtermő vadkőrös a sziklahegyekben;
mirtus legvirulóbb – parton; végül a napérte
lankás Bacchusnak, tiszafának a fagy, meg a szél kell.
S nézd, hol a legvégén hódol munkának, a földet,
az arabok keleti s tetovált gelonoknak a táját:
más fáknek, más-más a honuk! Csakis India termel
gyászfeketés ébent s csak arabnak nő fel a tömjén.
Balzsamot, illatozó fáján kiütöt, vagy örökké
zöld ákántusznak mért említném a bogyóját?
Mért is az aithiopok berkét, mit a lány gyapot őszi,
s hogy fészül selymes pamacsot levelekről a szer-nép?
Mért miket Okeanusz közelén nevel India, földünk
szélső övének ligetét, hol a fák tetejének
nyíl még röptével nem rezzenté levegőjét,
bár ama nép ottan nem lusta az ijjekezésben?
Media termi fanyar nedvét s maradót aromáját
áldott citromnak; nincs ennél jobb szer az ellen,
hogy ha italt netalán bős mostoha nő elegyített,
(összekeverve fűvét s ártásra-szabott baj-igéit):
gyógyít és tagokból az átkos mérget elűzi.
Fája különben erős s alkatra – akár a babérfá,
sőt az volna, körötte ha nem terjeng idegenként
illata. A levelét nincs szél ki letépje, virága
páratlan szívós; vele rosszagú száj leheletjét
frissítik és aszthmás aggkört kúrálják a médek.

Ám sem a méd tájék nem tudhat, a dús berekerdős,
sem nem a szép Gangesz meg a Hermus, arannyaliszapló,
híreddel versengni Itália! India, Baktra,
sőt az egész tömjénfövenyes buja Panchaia – semmik.
Itten a földbe bikák, lángot fujtatva az orruk,
el nem szántották sárkányfog szörnyű vetését
s férfikalász sisakos-dárdás sűrűsége se tuskélt,
ámde gyümölcs, súlyos, meg a bacchusi „masszikus“ árja
önti el ... Itt az olaj, meg a játszi gulyák birodalma ...
Innen a harc délceg, síknak vágó paripája,
innen a hó-nyájak s oltárok dísz: bikáink

sokszor a Clitumnusnak szent viziben kifürödve,
vittek a diadalmenetet fel a római várba.
A tavasz itt örökös s nyár van nem-nyári havakban;
juh kétszer viselős, a fa kétszer győzi gyümölcscsel.
Ám ádáz tigris s vad oroszlán-faj nyoma sincsen
és a szegény gyűjtőt meg nem téveszti sisakfü.
Nem kuszik itt kígyó nagyives gyűrűkkel a földön
s pikkelyit elhúzván nem fonhat szörnyű kalácsot.
Hozzá: annyi híres város, sok munka gyümölcse,
annyi erőd, meredek sziklán, emberkeze-rakta,
és rohanó folyamok, lábánál ősi falaknak ...
Vagy, mely mossa felül s mely alul, említsem a tengert?
Hát meg a nagy tavakat? Téged, Láriusz, az első,
s téged tenger-vész s morajok kavarája, Benákusz?
Említsek kikötőt, meg a Lukrinusz tava áttört
gátját; hogy hördül szörnyet bömbölve a tenger,
hol bedagadva zúgatja- meg árja a Julius-öblöt
s a tyrrhén hullám átjár az avernusi tóba?
Itt az ezüst patakok s ércikincsek erét mutogatja,
itt, ez a föld úszik tengernyi aranyban ... Ez adta
hősök erős fiait: marzust s a szabin ivadékot,
bajraszokott ligurok s dárdás volszokoknak a népét,
szintez adott Deiust, Mariust, sok hősi Camillust,
harcedzett Scipiok törzsét s téged, te legelső,
Ázsia legszélén, aki győztesen állsz s puha i n d u s t
hárít el kardod – Caesar – már r ó m a i végen!
Üdv te, gyümölcsnek s férfinék egyként érdemes anyja!
Régi dicsőséged s műveid, szátumnusi földem,
kezdem, – a szent tőhöz s kútforráshoz mervé leszállni:
Askra* dalát dalolom ki a városi rómaiaknak.

(Budapest)

Fordította: Marót Károly

ERDÉLY HERCEGE

I.

Nem tud megkönnyebbülni a szívem. Félek, hogy az elröppenő angyal helyére arkangyal áll. Talán azért állnak egyre szilárdabb és egyre megközelíthetlenebb angyalok egymás helyére, hogy tömörebben és őszinte szenvedéllyel beszéljünk róluk. Az ember fiatalsága, mondjuk amikor egyidős a bibliai Tóbiás úrfival, haszontalanul telik el, mert elnéző és ábrándozó angyal jár az oldalán. Mellette nem lehet megtanulni, hogy a homályos vágy mélyén tiszta kifejezés lappang: rezignált stílusunk, ami a maga tiszta boltozatáról egyenes fénynek sugározza vissza a halált és titkos értelmet sző bele, hogy az elmúlásunk ne legyen többet az állatok együgyű és személytelen halála.

Most immár más és egy kicsit ziláltabb az idő, mint akkor, amikor a serdülők vágyai a korai fegyelem példái voltak és a magamfajta ifjú nem merengett céltalanul, hanem azon töprengett, hogy Keleten helyreállítja az egyházakat – így morfondírozott állítólag a finom Fénelon ifjú korában – vagy talán azon, hogy a bibliát Havasalföldön is elterjeszti, mint ahogy ezt az erdélyi fejedelem költségén tanuló fiatal tudósokról feltételezem. Az efféle álom észrevétlenül rezignált férfikkal jegyzett el. Hiába hagyott cserben azután az álom (Fénelon nem lett Bizáncz érseke és a biblia sem terjedt el Havasalföldön), mégis valami rejtelmes szenvedély sűrűsödött össze belőle, ami a törekeny és felelőtlen léleknek súlyt és biztos nyomatékot adott.

Azóta olyan áttetszők és jelentéktelenek lettünk, hogy már meg se fogyunk a bűnben: büntetlenül és törekenyen élünk, mint az őszi virágok, Isten legszeszélyesebb lányai. A testünk pedig egyre szebb lesz, újra kifogástalanul szép lesz, mint a mitológiában. Ugy látszik, hogy a Gráciák és a felelőtlen mezei istenek ismét arra szánták az embert, hogy labdatársuk legyen, akit a játék végén megfojtanak, mint a rózsát a vallomás végén.

De az elszálló angyal helyére arkangyal áll és az arkangyal helyére még ércesebb küldönc, akiken nyomtalanul szertefoszlik a velük megütkező életünk.

*

Milyen szép beszéd! Egy kíméletlen régi főpap így szentelte volna be a holttestemet, ha trónörökös létemre a kötelességem teljesítése előtt szörnyethaltam volna egy vadászon. Pedig csak Erdély egyszerű hercege vagyok és Isten tudja, hogy mióta él a családom hatalom nélkül. A határon nem megyünk többet át zászlóval, hanem barna útlevéllal.

Én még valahogy belenyugodtam ebbe a sorsba, de Taylor asszony, akivel egy emlékezetes szeptember tizedikén az olasz–francia határon átutaztam, nem titkolta a csalódását és a megszelídült, hanyatló Európa fölötti keserű liráját. Miután szerelmes voltam a lányába, szívesen hoztam volna át őket a határon családi zászlónkba takarva, de a dolog úgy áll, hogy a hatalomról sokkal könnyebb szívvel mondanak le azok, akik valamikor gyakorolták, mint az a kevés, megrögzött esztéta, aki csak rajongó tanuja volt az elveszett hatalomnak. Így hát az útlevéltre nyomott pecsét sokkal kevésbé indignált engem, mint a bostoni Taylor asszonyt, aki hosszú, vékony szivarkát szívott és a hamut szétszórta a francia köztársaság kupéiban. Két év előtt érkezett Amerikából. A lányáért jött, aki Grenobleban nevelkedett. Puritán pennsylvániai családból származott, egy óriási kandalló mellől, amely körül három nővérel asztmatikus Apjuk bibliai fölolvását hallgatta. Az öreg is, olvasás közben nagyritkán s inkább kiegészítésképpen kitért a familiáris hagyományra. A családi legendában két biedermeier nagynénje lebegett, akik kitagadva, nyomorultan haltak meg Bostonban, mert ellen-szegültek az apai akaratsnak, amely Ezsiás könyvére támaszkodott. Missis Taylor nem riadt vissza a krinolin drámától és a kitagadott nagynénik pártjára állt. A házassága csak ürügyül szolgált arra, hogy könnyebben szakítson a család eszméivel, apjával, s azzal, akit apja szolgált, az Elnökkel. Kitagadta házából Amerikát és a demokráciát. A lánya így tanulta a történelmet: őseink, Pennsylvánia alapítói engedetlen alattvalói voltak angol Károlynak, a nemes királynak. Taylor Esztella alig hallott valamit az elnökválasztásról. Amikor rövid szoknyácskában áthajózott Franciaországba, azt hitte, hogy Amerikát erőszakkal kormányozzák és a lefejezett amerikai király fia egy spanyol szigeten várja, hogy a nép hazahívja. Első szerelme a grenoblei történelem-tanár volt, egy náthás francia filozofus. A szerelemnek szomorú következménye lett: Esztella kívülről megtanulta a Merovingok és Kapetek oldalági házasságait és családi birtokaik kézzől-kézre vándorlását. Sokáig úgy tett, mintha sántítana, hiszen Sánta Bertha volt Nagy Károly anyja, akit a tanárka nem győzött dicsérni. Őn Kisasszony bizonyára kedveli a történelmet, szólította meg egyszer Esztellát ez a fiatal ember. Oh tanár úr, hebegte a lány, ha még egyszer születnék, Frédégonde szeretnék lenni! Az ifjú megtörölte az orrát. Kisasszony, a választása meglep és elragad. Frédégonde isszonyú asszony hírében áll, holott bámulatos hősiességgel mentette meg a fia trónját. Esztella kigyulladt arccal kiáltotta: És az ország egységét!

Az anyja egy felnőtt lányért utazott Grenobleba. Fekete intézeti ruhájában és a történelemtanárba való szerelmével olyan idétlen volt, mint egy őz, aki a kecskék között ugrálni tanul. Sánta Bertha, sánta Bertha kiáltotta az anyja, mit akarsz te azzal az asszonnyal? És elszaladt a legközelebbi szabónőhöz. Amikor Esztella újjászülvén a tükörbe nézett, maga elé csuklott és kétségbeesetten gondolt első szerelmére. Az illúzió egyszerre elszállt: a legszebb lábai voltak egész Franciaországban. Missis Taylor azonban megelégedte az iskolai idillt, fölpackolta a lányát, elvitte Rómába és megmutatta neki a piros holdat a római mező felett. Esztellának pedig eszébe jutottak a világ igazi urai, akikről a tanárja még együgyűbben ábrándozott, mint ő a tanárkáról.

*

Taylor asszony egyszer így szólt a lányához:

– Nézd micsoda római megy a tulsó oldalon.

A rácsok és párkányok árnyékában egy sápadt, feketébe öltözött fiatal ember ment a folyó felé, baloldalán egy összeszáradt, alacsony öregedő emberke kísérette, valószínűleg a titkársa.

– Óh mama, ezen ma is látod, hogy az ellenfelét nyílt uccán döfte le.

A római ifjúval másnap Caracalla thermáin találkoztak. A nap kiapadhatatlanul omlott a romokra, a fiú diszkrétén valamit intett az öreg titkárnak. Ez most felajánlotta széles napernyőjét a nőnek. Így ismerkedtek meg velem és Arturral, anyai nagybátyámmal. Aznap délután együtt maradtunk, napszállta után kísértünk a római mezőkre. Hamar kelt a hold, a fehér kövek fölött a nehéz lélekzetű mocsári virágok megfójtották a szűkszavú antik emlékeket és mi elválhatatlan barátokként tértünk haza egy parasztszekéren. Taylor asszony oda volt a bátyámtól. Artúr kicsi korától kezdve viselte azt a betegséget, amitől az ember egy kicsit arisztokrata és állatbarát lesz: szívbajos volt és a keze alatt én is a szívbajosok szerafikus és szertartásos életére szoktam. Artúr röviden tájékoztatta Missis Taylort Erdélyről, származásomról és családjunk nehéz sorsáról. Elmondta, hogy egy dúsgazdag rokonunkat kísértük Rómába, akit néhány héttel ezelőtt temettünk el. Másnap, amikor jobban megismerte az asszonyt, azt ajánlotta neki, hogy a nyarat töltsé Ravennában.

– Ott majd meglátja, hogy milyen őszinte öröm volt régen a szolgálat és az alázat – célzott gyöngéden azokra a bizánci mozaik-figurákra, akikben az alattvalói alázat még lelki elegancia volt. Taylor asszony megörült az ajánlatnak és érthető, bár titkolt indokból minket is meghívott a nyárra. Egy ügynök útján óriási kertet bérelt a város közelében és megkérte a bátyámat, hogy szerezzen könyveket azokhoz a politikai szeanszokhoz, amiket a kert fái alatt akart megtartani, lehetőleg kettesben szívbajos, tudós és szertartásos bátyámmal. Gondoljon Artúr különösen olyan könyvre, amivel engem valamikor a kormányzásra neveltek! Így vásárolták meg az utazás előtt Aristoteles *Politikáját*.

Bevallom, hogy a meghívásnak nagyon örvendtem. Nem vagyok magányos szív, az egyedüllet gondolat nélkül tengődöm át és ilyenkor kevés közöm van a világhoz, mint egy indiánnak a jó zsákmány után. Ha nem tudok hangosan másnak meditálni, tüstént az az érzésem, mintha visszavonultam volna a hegyek közé, hogy egy lelkiismeretes halálra készüljek elő. Megszoktam azt, hogy nők előtt gondolkozom. Azt hiszem, hogy ez a szokás a hasznomra vált, szemérmesebb lettem és szeméremből a saját személyemnek nem szántam különösebb szerepet a meditációmban. Így volt ez az udvari életben is, az ember nem azt mondta, hogy én és a világ, hanem hogy a király és a világ. A halálos ágyán maga helyett a királyra gondolt, a király pedig a népre. A mi dédelgetett, modern meghasonlásunkat a magányos kontemplálás okozta, nők helyett a havasok társasága, a csúcsokkal való szilaj társalgás.

Az utazással ugyanígy vagyok. Talán számos végbeli katonaelődöm lehetett, aki az utolsó falat kenyérüket is megosztották a társukkal. Ha nem tudom a látás örömét megosztani, akkor alig találok valami örömet a szemeimben, belefáradok abba a nehéz szellemi gyakorlatba, hogy gondolatban egy pillanatra se veszítsem el magam mellől képzelt utitársamat, akinek testi közelsége éppen olyan jelentős a számomra, mint az a tárgy, amiben együtt szeretnék övele gyönyörködni. Lehet, hogy ez a furcsa érzés a bátyámról ragadt rám, aki szívбайos létére nem mert egyedül aludni, de inkább hiszem, hogy valami konzervatív ösztönről van szó, amit csalt megzavart nomád korunk. Ilyenkor látom, hogy az ember intim környezetre született, nem pedig a szibériai farkasok hontalan, nosztalgikus életére. Nyilvánvaló, hogy ez a sejtelmem elég korszerűtlen. Ma egy kicsit mindenki szeszélyes fölfedező, mint a reneszánszban, de a régi jókedv és önhitt biztonság nélkül. Akkor eleven óriás kígyókat hoztak át a titokzatos földrészről, ma rézkígyókat: Néger hangszereket. Sok örömet okoztak akkoriban azok a mélabús és bölcs halemberek, akiket az Indiákról hoztak, és akik a finom dámáknak mindenféle furcsát összejósoltak. Ma se okoznak kisebb örömet azok a bolyongó bölcsek, akik Európa bukását leleplezik.

Azt hiszem, hogy ez a viking ösztön idővel ismét elszunnyad. A kíváncsi reneszánsz gögösen végződött és a fecsegő, aranyos, ekzotikus Carpaccio helyére Claude Lorraine lépett mozdulatlan, hűvös kikötőivel, amelyekben kifogástalan formák közé dermedt a vágó és a kalandorszenvedély. S hátha az Odisszeában is hasonló morál van? Odisszeus sok próbát kiállt, tíz évig bújdosott, veszedelmes asszonyokat szolgált, nehéz versenyben győzött, de a hosszú út egyetlen haszna mégis csak az a félelmes rugalmasság volt, amivel a halálos ifjat kifeszítette és a kérőket megölte, hogy Ithakában ismét nyugalomra és tűzhelyre találjon.

A nyár csendesen telt el, leginkább a tenger partján. Esztellához nem közeledtem szerelmes szóval. Azt hiszem, hogy jobb érzésű fiatalembernél a szerelem ritkán társul a nemi hatalomnak; ennek a kifejezéstelen győzelemnek a gondolatával. Számtalanszor láttam olyan fiatal fiút, akit a tánc idején boldoggá tett a női testtel való együttlét anélkül, hogy az erősebbet egyetlen mozdulattal elárulta volna. Mondják, hogy ez a finom egyformaság csak akkor tűnik el, amikor kettőjük között visszatér az ősi küzdelem a gyermeki teher hordozásáért s a férfi nagyobb erejével szabadul a kötelesség alól. Így hát nem is esett több csók közöttünk, mint amennyit a hold és a tenger kicsalt belőlünk. Az ilyen lokális emlékü csókokra emlékszem vissza a legtöbbször s a légszívesebben. Semmi befolyással sem voltak az életemre.

Taylor asszony és a bátyám a fejedelmi elvadult kertben sétáltak Artúr Aristotelesből olvasott fel neki, ilyenkor az asszony fekete selyembe öltözött. Egyáltalában nem gondolom, hogy a könyvön át jutott el azokhoz az érzésekhez, amiket a bátyám észrevétlenül vizsgonzott. Artúr a legcsodálatosabb ember volt, minden mozdulatát mély meggondolás előzte meg, mint egy pápai bullát. Kétségtelen, hogy csak kivételesen jut az ember olyan finom szervhez, mint az ő szive, amit inkább jutalomnak tekintett, semmint tehernek.

Szeptember elején Taylor asszony sokatjelentően elővette a térképet. Annyira hozzászólt az európai gondolkodáshoz, hogy már egy város bevételén gondolkozott. A választás Párizsra esett, amit az amerikai csapatok évek óta ostrom alatt tartottak, anélkül, hogy új orleánsi szűz érkezett volna a gyáva város fölmentésére.

Sokat csodáltuk Artúrral Taylor asszony mindenre kész szívéért és azt a bőkezűséget, amivel a fantáziáját kiszolgálta. Hallom ugyan, hogy a vagyoni problémái Amerikában már az ifjúsági olvasmányok közé tartoznak. Európában egy töprengő, megfélemlített és hanyatló kapitalizmus semmihez sem mer kezdeni, a luxustól és a fantáziától egyformán retteg, mint egy asztmatikus a nyitott ablaktól. Egy kicsit Erzsébet királynéra emlékeztem és maholnap már azt a szederjes finomságot jelképezi, amit brutális, vakmerő fiatalsága idején egy francia márki, aki a forradalmat történetesen túlélte. Amerika mindent vállal, ami vakmerő és dzsungeli fantáziából született, még az antidemokrata álláspontot is. Így többek között Taylor úr is honorálta a felesége hódító gesztusát és a párisi tervről való értesülés után isszonyú nagy összeget utalt át várasi bankjához.

Szeptember tizedikén este zuhogó esőben átléptük a francia határt. Esztellával kint álltunk a hálókocsi folyosóján és az ablakra pattanó cseppekét néztük.

– Olyan boldog vagyok, hogy veled jöttem vissza Franciaországba – mondta és végigsímitotta a karomat. A könyökömnél a mutatóujja elakadt. Mosoly nélkül, határozottan a szemembe nézett, hirtelen befordult a fülkébe és megállt a szembenlévő ablaknál. Második hazájába tért vissza Olaszországból és a francia eső felbátorította, mint ahogy az otthoni bútorok arra biztatják az embert, hogy a szive szerint cselekedjék.

Taylorék Passyban béreltek villát, közel a híres irodalmi fákhöz. Ide hívtak minket is, de a bátyám ebben az

egyben hajthatatlan maradt.

– Ragaszkodom Szent Lajos szigetéhez, ma is a legjobb környezet Erdély hercegének. Háromszáz éve építették a palotáit, többnyire idegen urak, akiket Lajos szeretett ugyan, de nem engedett a maga környezetében letelepedni. Sajnos, a mi familiánk elmulasztotta ezt a művészi lépést. Itt gondolkozhattunk volna azon, amit a következő században elvesztettünk úgy, mint a többi úr, aki itt építkezett.

Így szült Artúr és egy leirhatatlanul szép párisi ég göngyölte barokk felhőit föléje.

II.

Az ablakom egy óriási százados udvarra nyílt, amit síma párisi falak, régi házak színtelen frontjai vettek körül. Az udvar kiszáradt, nagy fái egy rombadőlt parkról beszéltek. A házak egyszerűek és símák voltak, mint az „egykorú” metszetek, amiket valamennyien szeretünk. Nagyritkán egy-egy fekete macska jelent meg valamelyik ablakban, ember úgyszólván soha. Ezt a négyszögű tudós udvart már láttam gyermekkoromban, a képzeletemben. Tettem is némi előkészületet, hogy megszököm ide, erre a célra vízhatlan csizmást akartam vásárolni, egy puskát és egy álarcot. Nem tudom megmondani, hogy honnan raktam össze azokat az elmosódott képeket, amelyek a szülői házból való szökésre csábítottak, de előbb jártam a havasokban, hollandi kikötőkben, párisi kertekben, mielőtt térképet adtak volna a kezembe. A térképről az ember úgyis csak a mulandó határokat tanulja meg.

A bátyám a felettem levő szobában lakott, így az estéket egyedül töltöttem. Nem volt hasznomra, különösen ezekben a napokban nem. Lázadoztam, kalandor életemet nem viseltem többet hetyke és büszke szívvel. Az ablakban álltam és a haldokló platánokra néztem, alattuk egy madame de Sévigné sétálhatott valamikor szép és okos lányával!

Most már közönyösen éltem abban a komikus környezetben, amit a bátyám rendezett be számomra, mint ahogy egy angol él angolosan, pipájával az egyenlítő körüli szigetek maszkjai és gyászdalai közt. Hová is vágytam? Biztosan Erdélybe. Abba az Erdélybe, ami soha sem volt, de amit az erdélyi ember sűrűn emleget. Ezt az illúziót talán a végbeliektől örököltük, akik mindig Erdélytől vártak segítséget, bort és bibliát. Ritkán gondoltak arra, hogy milyen nyomorult kis országból hozza Bethlen a maga gondosan hímzett lobogóját és milyen nehezen és ritkán szüli az ország a bibliát. De az erdélyi maga is eltanulta ezt a hiú álmodást és elfelejtette, hogy az az Erdély, amit dédelget, csak három fejedelem homályos terve volt. Hát ebbe az Erdélybe vágytam.

Az apám bíró volt, Joó Sebestyénnek hívták, a református ágból való volt. Már pedig a református Joók összezsugorodva jártak, hogy minden testrészükhöz lehető közel legyen a szívékhöz, aki birkózni készült Istennel. Keveset utaztak, hogy az Isten ne sokáig keresgéljen, ha ki akarja próbálni őket. Tizenöt éves koromban magam is még mindig egy álruhás angyalra vártam, aki elhurcol valami hosszú útra, hogy az utazás végén valami nagy testi gyötrellemmel találkozzam. Úgy képzeltem, hogy ez a testi kín a kötelességünk rámeső része.

Nem tudom tehát, hogy honnan örököltém a szélhámosság költészetét. Talán csak Artúr nevelt rá, aki árvaságra jutásom után magához vett. Artúr tökéletesen gyökerét vesztett ember volt. Amikor a nyugtalan és ironikus Kolozsvár elveszett és a szarkasztikus professzorok eltűntek a mélabús botanikus kertből, Artúr már semmiben se hitt többet, csak a mesében. Az életünket azonban gazdag és boldog idegenek hiányos földrajzi tudására építettük. Artúr mindig hordozott magánál egy kész alkotmányt, államcsíny tervet, trónbeszédet. Azt hiszem, hogy nemcsak az erdélyi fantázia dolgozott benne, hanem a régi kolozsvári ironia is. A háború mindenki számára tartogatott tanulságot, az ő számára is.

Artúr nem hitt többé abban, hogy az államok célja a fennmaradásuk, hanem az, hogy szellemesen kételkedjenek bennük. Az országok is eljutottak oda, ahová a kereszténység a felvilágosodás küszöbén. Artúr a történelem brutalitására és hamis pátozására hajlékony immoralizmussal felelt és ezentúl a kaukázusi herceget épen olyan komolyan vette, mint azokat az államokat, amelyek nem vérből, hanem jóhiszeműségből születtek. Egész bizonyosan tudom, hogy amikor hercegi pályámat fedezte s az életemet könnyűvé tette, akkor voltairei választ adott az érzélgős békemórára. Ahhoz a keresztényhez hasonlított, aki látva az egyház erőtlenségét és tétovázását, kétségbeesésében maga is egy *Candide* írásába fog.

Am én már fáradt voltam, régi csinytevéseimre még szívesen emlékeztem vissza; Ravenna második megalapítása is mulattatott, de Páris bevételéhez már semmi erőt nem éreztem. A baj azonban az volt, hogy az első napokban nagyon homályos volt ez az érzés.

Hiszen az első párisi napok most is sok örömet tartogattak számomra: Esztella először volt Párisban!

Most is csak olyan hálás voltam Párisnak, mint serdülő koromban első ittlétem idején. Ezt a hálát a szerelem édes útján Esztellával is közöltem. Megtudta, hogy zilált korban nőttem fel, amikor állítólag egy új világ született. Tizenhét éves koromban azt hittem, hogy feláldozott nemzedék vagyok, valami nagyszerű pusztulásról dadogtam és az összeomlás után vergődtem bele abba a legérzékenyebb kamaszkorba, melyben a Halálról írtam egy artikulátlan regényt gótikus csücsívekkel. Azt hittem, hogy a világ ok nélküli katasztrófákból áll, amikben a megbolygatott ember halálra rémülve keresi a lángoló, lírai hangokat, mint egy semmire nyíló kijáratot a tűzben. Akkoriban meg is leltem ezt a rémült grimaszt Munch rajzaiban. Erre hát kedvenc művészemnek fogadtam.

Artúr azonban meg akart kímélni a vérző gyökér fájalmától, éppen elég volt, ha az ő gyökerei meredtek az üres égre. Finom ösztönnel Párisba küldött, hiszen Magyarország abban az időben Dante eleven ligetjéhez hasonlított, ahol a fákról sohasem hullnak le a sebek. Párisban azután másodszor éltem át serdülő koromat: rátaláltam azokra a könnyekre, amelyek a régi fiatal emberek értelmesebb szomorúságát tolmácsolják diszkrét s mondjuk egy kicsit egyhangú nyelven. Itt valahol a Szent Lajos szigeten lehámlott rólam a víziós Szent János bőre, lehullottak hosszú próféta körmeim, meghaltam, mint Niobe ködös fia a harmonikus Apollo nyilatól. A francia szellem nyugalmát a háború alig rendítette meg a maga előkelőségében. Néhány magyar barátommal adoptáltam a francia magatartást, mint ahogy a tizenharmadik században ezt a Keleten mindenki megtette, a magyar gárdista és a cárnő egyformán, s bizony a maga hasznára! A francia hagyományokat a háború víziója alig zavarta meg s ez annál inkább megragadott, mert mi, a magunk lelkes tájékozatlanságával, első szerencsétlenségünkben eloldódtunk igazi tradíciókról s fiatal, most születő néppé játszottuk ki magunkat, így szuggerálva nagyobb félelmet a szomszédainkra.

A harc és gyűlölet hevében ránk ragadt a hisztérikus és ájuldozó szláv vérmérséklet és cserébe azt az előkelő szívet vesztettük el, amihez meggondolt hatalma idején szokott a magyar. Az ifjú, magyar Telemachus kénytelen az ellenséghez utazni, hogy neveléséről gondoskodják, s a kétségbeesés és gyötrelmes újjászületés kaotikus keverékét kitepje a szívéből, idegen földön eszmélve rá az igazi nemzeti hagyománnyal való kapcsolatára.

Efféle gondolatokkal játszottam, amíg délutánonként leereszkedtünk a tiszta levegőjű Val-de-Grâce-vidékre, a tömörfalú zárda-kertek alá, ahol zord, janzenista fák egy kegyes, szomorú alkonyatot tartanak a galyaik között. A Luxembourg-kert végén visszafordultunk s a rács mentén betértünk a Saint-Sulpice és a Saint-Clotilde negyedbe, szürke, néptelen utcákba, az arisztokratikus élet egyszerű dekorumai közé. Beléptünk az utunkba eső minden templomba, mindenütt rátalálva arra a magábamerült francia úrilányra, aki frenetikus érzékiséget visz majd a férje ágyába és harmincéves korában az analitikus regények hősnője lesz.

Éjfélkor a hídon álltunk és néztük a lebegő Notre-Dame-ot, amint a homályban nőtt és erősödött, mint a lázas nedvek a tavaszi törzs labirintjaiban.

Kimentünk Versaillesbe is. Az őszi fény már mozdulatlanul pihent a szobrokon, talpig vérben és gögösen álltak a fák. Csak a virágok zsbongtak kétségbeesetten Trianon körül, mint egy bekerített tábor, amit halomra lőnek. Az ősz kegyetlen brigadéros, garázdálkodik a védtelen parkban és sárga levelekkel fojtogatja a vadászó Dianát.

Nektek is volt ilyen kertetek? – kérdezte Esztella egy rövid csók után, amit félig egymás tudta nélkül, észrevétlenül váltottunk. Csak a versaillesi madarak látták, akik hozzászoktak a futó rokokó csókhöz.

– Volt, de másféle, vadabb. Nagy fekete fenyők. néhány hideg csillag felette. Néha egy-egy fa öngyilkos robajjal zuhant a szikláról a patakba.

– Rajtad nem látszik, hogy ilyen félelmes vidéken születél.

Hiszen tudod, hogy rómainak néztelek.

– Kicsi Esztella, az én apám Bécsben nőtt fel, sokat volt az udvarnál, talán ezért vagyok én is szelidebb.

A királyné lugasában ültünk és én elgondolkoztam azon, amit így hazudtam. Nem véletlenül tettem. Visszaemlékeztem egy másik sétámra, a bécsi Belvedere kertjében. A vörös fák alatt elborult homlokú szobrok aludtak, osztrák istennők, akik fölött sohasem megy le az alkonyodó nap. Önkénytelenül eszembe juttatták a Szajna nimfáit. A Valois-ák s más haszontalan királyok közt az istennők furulyázni tanították az ifjút, a Habsburgokat csak a kötelességre. Hirtelen megláttam a ház tagjait, ég felé fordint csunya arcukat, amint a nehéz éjszakában a fegyvertelen Európáról beszélnek Istennel. Nyakig páncélban az örök békére vártak, amelyről rideg termeikben a szűkszavú angyalok meséltek. Az életük fénytelen volt, mint az a fekete páncél, amit csak kínnal viselt gyöngye testük. Mindegy. Hiszen a hatalom úgysem az embertől való, az Ég adta, de nem az embernek, hanem néhány tartózkodó családnak, hogy házuk érdekében úrrá legyenek a világon és a vérengző emberen. Az egyetlen, aki a bábeli tornyon megértette, hogy az emberek összezavart nyelven egyformán vért követelnek, egy Habsburg volt. Így nőtt fel a lábuk alatt Bécs, barokk házaival, amelyeknek kapujában vergődő óriások és lenyűgözött Herkulesek vállán komoly és réveteg nők ülnek: a személytelen és nem-nélküli erények, akiket a megfélemezett alattvalók hordoznak.

Nem tudom, hogy mennyit mondtam el Esztellának ebből az ábrándozásból, mindenesetre hűvösen beszéltem a Habsburgokról, hiszen tanulhatta, hogy valamikor a családnak háborút viselt ellenük. Esztella nem tanulta, de olyan örömmel hitte el, hogy a szívem is belefacsarodott. Ha a poézisnak még hatalma volna felettünk, ebben a pillanatban egy tündér elrabolta volna tőlem, hogy kezemben ne maradjon egyéb, mint egy marék szírom.

Ez alatt a pár napos idill alatt Artúr állandóan dolgozott azon, hogy miliót teremtsen a számomra. Átment a Quartier Latinbe és három napi kutatás után felfedezte a maga embereit. Legelőször egy csöndes perzsa filologusra bukkant, egy tuberkulotikus tanító fiára, aki az iráni hangtanért két évig élt nyers paradicsomon London keleti szélén. Kopasz, alacsony és mozgékony fiú volt, kitűnően beszélt angolul, alig kellett átmaszkírozni, hogy báró Quincey legyen belőle, Anglia egykori konzulja Perzsiában. A másik fiú egykori osztálytársam volt, egy székely ügyvéd fia, a legveszedelmesebb fajta erdélyi. Démoni legendákat terjesztett

magáról és kegyetlen, beaudelairei tréfákkal üldözte a párisi újoncokat. Megjelent a lakásukon, mint Javert, a detektívfelügyelő, női holttest után kutatva vagy aszpirinnel kokainszeanszot rendezett az átutazó magyarok számára, akiket Párisban úgyis csak az amerikai italok és afrikai mérgek érdekeltek. Keskeny, kegyetlen arca rögtön elárulta, hogy Saint-Sauveur-le-Vicomte ifjú grófja. A harmadik egy menekült alispán fia volt, szelíd vizsgakerülő. A párisi magyarok szokása szerint semmit sem tudott franciául, de az apai fenyegetések dacára sem tudott szabadulni Páristól. Kitűnően rajzolt, a szerepe is az volt, hogy Erdély hercegét lerajzolja az *Illustration* számára.

Szeptember vége felé Taylor asszony ozsonnát adott a tiszteletünkre. Quincey báró bús arccal udvarolt Missis Taylornak. A perzsa vallási kegyetlenségek emléke neuraszténiássá és emberkerülővé tették a bárót. Az univerzális Taylor asszonyt a perzsa nyelv se hagyta hidegen. Quincey erre felélénkült és úgy belemerült az i-hang fejlődésébe, hogy a nagybátyám csak a legijesztőbb arckifejezéssel tudta észretéríteni. A francia gróf két szem szőlőt evett, egy falás kenyeret és egy fél szelet tortát. Hiába kínáltuk. Kitérően felelt.

– Hallom, hogy van még sok arisztokrata, aki madarakra és vadakra vadászik, az elejtett bölényt pedig megeszi. Azt hiszem, hogy a Kárpátokban laknak efféle mánások. Mi már lemondunk erről a barbár vadászati jogról. Szellemeikkel élünk – és szemrebbenés nélkül utasította el az ozsonnát. Az alispán fia keveset értett az egészségből, sokat evett, azután elővette a ceruzáját és nekiült lerajzolni.

Ozsonna után táncolni mentünk. A nagybátyám nem táncolt, Taylor asszonyt Quincey gondjaira bízta s a báró úgy táncolt, mint egy leszakadt lábú bogár. De a bús filozófus-szemekben úgy látszik annyi ázsiai álom szunnyadt, hogy Taylorné egyre gyanusabban kezdett lelkesedni az angolok által szított perzsa forradalmakért.

– A gróf mesésen táncolt – mosolygott Esztella a keskeny arcú francia nyelvészre.

– Nem mesélte magának a herceg, hogy kivettem azokat a csontjaimat, amik a táncban és tenniszben akadályoztak? A párisi nők azóta csontatlan grófnak hívnak – mondta démonikusán.

– A szalonom minden kedden nyitva áll *Messieurs* előtt – mondta éjfélkor Taylorné tüneményesen és indult.

A három éhes diák meghajtotta magát és búcsúzott.

– Asszonyom kérem, – mondta a gróf lekötelező mosollyal – ne felejtse el, hogy a sündisznó a Saint-Sauveurök kedvenc pecsenyéje. A Valois-ház címeréből vettük át, amelynek bizalmasa voltunk.

– És ön? – különböztette meg Taylor asszony a konzult valamennyiüinktől.

A nyelvész elvesztette a türelmét és kifakadt:

– A paradicsommártást szeretem.

Rendkívül tisztán emlékszem erre az éjszakára. Először éreztem, hogy egyformán szerelmesek vagyunk Esztella is, én is. Mostantól kezdve ez a drága test és talán nem is a teste, mint inkább apró mozdulatai betöltik a szobámat, a levegőt, az öreg udvart, s bizonytalan terveimet. Hosszú útja van a szerelemnek, mennyi közös óra, türelem és önzetlen figyelem kell ahhoz, amíg az ember észreveszi, hogy mennyire hasonlít a szerelmes kéz a szerelmes archoz és az ujjakon épen annyi szellem van, mint az ajakon, ami a csókot bölcsen visszatartja! A nagy szerelemben, amit az ember ma is csak egy életre tervez, minden gondolathoz apró női mozdulatok fűződnek, néha erotikusak, de a legtöbbször csak azok a gesztusok, amikkel a nő dédelgeti magát önkéntelenül megelőzve azokat a gyöngéd tapintásokat, amiket a férfitől vár.

Mégis, ebbe a szerelemben valahogy nem tudtam egész szívemmel belemenni. Tudom, hogy a szerelem olyan, mint a tűz, amiből valakit ki kell menteni. Ebbe a tűzbe a legnagyobb akarattal, erővel és önuralommal kell belépni, hogy az ember sértetlenül hozza ki azt, akit megszerez magának. Ez a nagy erő és derűs feszültség hiányzott belőlem. Nem volt holmi lelki gátlásról szó, ép voltam testben, szellemben, mégis a démonnal küzdöttem. A lelkem rejtett része meg volt merevedve, azt hiszem, hogy ha a puskacsövek elé állítottak volna, akkor is megindulás nélkül néztem volna szembe a katonákkal. Nem tudtam megküzdeni ezzel a magamban hordott, rejtelmes közönnyel, mint egy ügyes kígyóval, amit magammal egy szobába zártam. Irónikusán, visszautasítóan összereszt, ha Esztellára gondoltam s annyira elbátortalanított, hogy nem mertem a jövőre gondolni. Sejtelmem sem volt arról, hogyan veszem rá magamat az igazi mámorra. Elbágyadó szívemben egy izzó, gúnyos pont virrasztott, visszatartva a szenvedélyt, hogy igazi erejével rámtörjön és forró kötésébe pakkoljon. Egy felfegyverzett tábor voltam, amelyet a kürtszó nem riaszt fel teljesen és küzdve a félláommal, mozdulatlan marad.

Artúrnak persze semmit sem mertem bevallani. Tudtam, hogy a nagy játékban csak a fiatalságomnak és az engedelmességemnek szánt szerepet, ezek pedig állati erények. Azonban néhány nappal az emlékezetes tea után egyik estémet egyedül töltöttem a Quartier Latinban, egy diákkávéházban, szegény diákok és a szeretőik közé szorulva. Olyan bensőséges és emberséges szeretettel voltak egymás iránt, amilyent én legszebb sétatáimon sem éreztem Esztella iránt. Elkeseredésemben végre szólásra szántam el magamat. Tudtam, hogy Artúr fáradságos munkájával egy remek házasságot készít elő. Ezt a tervet Taylor asszony iránta való érzelmei váratlanul megkönnyítették. Rómában már sok panasza volt a szívére, sietnie kellett, hogy Erdély hercegét idejében elhelyezze az amerikai kapitalizmusban. A császári szönyegekkel és serlegekkel engem is át akart hajózni Amerikába.

Elszorult szívvel mentem fel a szűk lépcsőn. Artúrnak két szobája volt. Épen az elsőben ült és úgy tett,

mintha olvasna. Sokáig beszélgettünk anélkül, hogy előhozta volna a kínos történetet. Úgy látszik tudta, hogy mit akarok, mert nyugtalanul firtatta a sétáinkat. Óvatosan válaszoltam: inkább Párist dicsértem, mint Esztellát.

– A három fiú nagyon tetszik nekem, – terelte el végül a szót, maga is kerülve most már a töprengést, – ha a szívem még birná, akkor a francia gróffal kezdenék valamit. Dolgozik benne a szevillai borbély vére, szeretne valami öreg dámát kegyetlenül megtréfálni.

Sokáig néztük egymást illúzió nélkül, ismét beletörődve egymás rabságába, ő megigézve a fiatalságottól, én egy beteg szív földöntúli akaratától. Menni készültem. De Artúr visszatartott és barátságos mosollyal a hálószoza ajtajához hívott.

– Valamit mutatok, ami mulattatni fog.

Azzal kinyitotta az ajtót.

A széles francia ágyon két csenevész barna lány feküdt nehéz álomban, görcsösen összefogózva, a csonka nemek tétova mozdulatával.

– A quartierben találkoztam velük. Megsajnáltam őket, mert állítólag nagyon szeretik egymást.

Azután a szívbajosok derűs hangján hozzátette:

– Ez a két lány már olyan csodálatos és neveléses, mint te, vagy én. – És ezzel csöndesen rácsukta az ajtót a két lányra, akik mélyen és megzavarodva aludtak a szerelem és halál kifejezéstelenségében.

Egykedvűen virrasztott félelmük és örvénylő álmuk felett, mint egy biztos Perzeusz az alvó Gorgó feje felett, amit előre kiszolgáltatót neki a bosszúálló Minerva. Most már tudtam, hogy nem egyszerű rokoni szálak fűznek össze bennünket. Mindenre elszánt koromban ez az ismeretlen ember rajtam készült kipróbálni, hogy milyen kevés bennünk az ellenállás és az igazi erő.

Megtörve és engedelmesen hagytam el a szobáját és mire a lépcső aljára értem, suhogást hallottam a fejem felett, ami a lélek csatájához hasonlított.

(Folytatjuk.)

(Budapest)

Szabó László

KÖNYVEK BÁNYÁJA

A bányász rója tárnák útjait
s nem tudja kincset vagy követ lel-e,
a földalatti kamrák titkain
csak megy szegény a némaság fele

s hol minden holt a tisztaságtól
s a lélek alszik dermedt semmiben,
a bányász víg és sejtve életét
a mély nyugalma csöndben elpihen.

Ó gondolat, vak tettek öre,
baráti intés, bölcs, bölcs értelem,
magány és Isten drága násza,
ó megváltás, te szent, te vértelen,

már nem parázs más sorsa bennem,
pogány marad, ki indul s bujtogat,
kihülten nézek és mosolygok;
ó mozdulatlanság, ó gondolat!

(Szeged)

Berczeli Anzelm Károly

ÉN, ADY ENDRE*

---

* Hatodik közlemény.

S a kényes rabló is rabolt:
 Különös.
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Tudtuk, hogy az ember esendő
 S nagyon adós a szeretettel:
 Hiába, mégis furcsa volt.
 Fordulása élt s volt világnak.
 Csúfolódóbb sohse volt a Hold:
 Sohse volt még kisebb az ember,
 Mint azon az éjszaka volt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Az iszonyúság a lelkekre
 Kaján örömmel ráhajolt,
 Minden emberbe beköltözött
 Minden ósének titkos sorsa,
 Véres, szörnyű lakodalomba
 Részegen indult a Gondolat,
 Az Ember büszke Legénye,
 Ki, ime, senki, béna volt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.
 Azt hittem, akkor azt hittem,
 Valamely elhanyagolt Isten
 Életre kap s halálba visz
 S, ime, mindmostanig itt élek
 Akként, amaz éjszaka kivé tett
 S Isten-várón emlékezem
 Egy világot elsülyesztő
 Rettenetes éjszakára:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt.

Mi ez a vers? Fájdalmas, kiáltás az emberiségért, mely meghazudtolta a benne lakozó szikrát. A háború ellen szól, minden nemzetek minden háborúja ellen. A szépségért, az életért, a haladásért. De korában nem volt értelme, mert az egész emberiséghez intézett verset csak a magyarság olvasta s olyannak érezte, mintha a magyarság önvédelme ellen íródott volna. Háborús években nagyon érzékeny a társadalom s veszélyeztetett érdekein keresztül néz mindent.

De vegyünk ártatlanabb verseket. Ime, a *Bolond halálos éj* c. vers. Dehm el is megírta ezt az élményt. Vannak ilyen hangulatok; a mezők elsötétülnek, a szem ragyogóbb lesz, már egy csillag is próbálja a hunyorgatást, a tücsök erősebben cirpel, minden hang képekben dúsabb, a megszokott különösebb, erdő mögött az ég sápadtabb, minden sudár elevebben éleződik ki. Az ember, amint halad, nem veszi észre, hogy százszorozódva mint küzdi fel magát a fény a sötétségből s egyszerre csak bűvölet nyűgzi a lelket.

Ady pompás képét adja a holdfényes éji tájék hipnotikus hatásának. Kéjes, kínos, döbbenetes lidércnyomás ez, mint hinár fog át s nem tudunk tőle szabadulni.

Éjszakra bámul ablakom,
 Egyetlen, zörgő ablakom,
 Alattam a tenger vonít.
 Én a szívemet hallgatom:
 Milyen bolond két muzsika.

Távol csillognak a hegyek,
 Havas, vér-árnyas, nagy hegyek.
 Éj van, a tenger zöld habos,
 Szobám fehér. Megyek, megyek:
 Ma bolond színek éje van.

Mimózák édes illatát,
 Áldott virágok illatát

Veri föl s hozza be a szél.
Ma csupa illat a világ:
Micsoda bolond illatok.

A Hold talán tüzet evett,
Lángot evett, tüzet evett
Ez a vén gethes paripa.
Égnek a nyarga fellegek:
Be tüzes lett ma a világ.

Megyek, megyek: ez a Halál.
Tudom, tudom: ez a Halál.
Felöltözők, ajtót nyitok
S a küszöbön utamba áll.
Oh, be bolond, halálos éj.

Mi a titka ennek a versnek? Csupa tómondatból áll; a sorok: egy-egy merész esetvonás. Kósza színfoltok, különös hangok: együtt pompás hangulatkép. A mozzanatok gyorsan, színesen peregnek. Az ablak éjszakra bámul, egyetlen, zörgő ablak. A költő különös kapcsolatokat teremt: lent a tenger, fent a dobogó szív: két muzsika. Távol hegyek. Éj van. A tenger zöld habos, a költő szobája fehér. Megy ... Mintha lidérc kényszeríténé, hipnózis. Csupa illat a világ ... A jelzők gazdag dekorációja, a cselekmény mozgalmassága, rejtelme, a különös muzsika, melyben a szavak libegnek: mindmegannyi ereje a versnek.

Ady mester a különböző hangulatok festésében. Csak néhány versének tónusát kell összehasonlítani: mintha nem ugyanaz a költő írta volna őket. A *Kisvárosok őszi vásárnapjai*-ban mindenkinek élménye bent van, aki valaha csöndes zugokat látott, ablakban könyöklő nénikéivel, nyárspolgáraival ... A *Szüret az Athoszhegyen* már valószínű renaissance-festmény, az élet ujjongó diadala zeng a barátok kancsót lobogató dalában. *A temetés a tengeren* rembrandti zordonsággal ábrázolt jelent; csupa dús vonás, ködös, visszhangos erejű szavak a végtelen tengerről, melynek ásítását szinte kihallani a versből. A költő tudja, hogy breton parton sújtja majd az álom, főkötős, szűz leányok, komoly breton legények viszik vörös bárkára. Ködben, zsolozsmában zúg a tenger, téli orkán vad szele dobban, vörös bárkájuk tengerre vágat s futnak fehéren és halottan... Festői vers, de művész legyen, aki illusztrációt teremt hozzá. Egyet láttunk nemrég egy kirakatban. Bizvást alá lehetett volna írni: „Kitették a holttestet az udvarra“.

Mily ismert hallucináció a magány lidércnyomása. Az a különös szorongás, mely rengetegben a legegészségesebb embert is megkísérti. De minő új drámai képet fest róla Ady!

Holdfény alatt járom az erdőt.

Vacog a fogam s füttyörészek.
Hátam mögött jön tíz-öles,
Jó Csönd-herceg
És jaj nekem, ha visszanézek.

Oh, jaj nekem, ha elnémulnék.
Vagy fölbámulnék, föl a Holdra:
Egy jajgatás, egy roppanás.
Jó Csönd-herceg
Nagyot lépne és eltiporna.

Káprázat és mégis erős realitás. Ady két jellemző mozzanatot említ: a fogvacogást s a füttyörését. A lidércnyomás ellen *Mód* van a nép naiv hite szerint. Ének, stb. s elfordulás a holdvilágtól. Előretételezés. Az ilyen óvakodás persze naiv s ellenmondó egyszer ez vagy az használ, máskor az ellenkezője. Adynál is így. Mikor Lédával vad szirttetőn állnak, a mozdulatlanság óv meg a varázslattól: Egy ingás és zuhanunk. Ha megszólalsz, zuhanunk. Más versében meg az arany-tollas, arany-boglyas madarak hullanak le, ha egy hangot ejtenének...

De nézzük még egy kicsit a gazdag kép-csarnokot. Itt van megint egy egészen különös vers: *Város megvétele után*. Abban az évben keletkezett, mikor Ady, már mint híres költő, Zilahra, ősi fészke, az anyaiskola városába, „a most már karolt városkába“ visszamegy s ott ünnepelik. Miért karolt az a városka? Mert Ady adta. S ki az a condottiere, az a titokzatos, még egyszer és többet soha meg nem jelenő? Ady, maga.

Lankadt szívem díszitem csókkal,

Legjobb ruhám öltöm magamra,
Legszebb napjaimra emlékszem
S tegnapi győző, nagy rohamra.

Viadal után búcsúzás jön,
Diadal után nincsen élet,
Hadd bámulják még egyszer arcom
Vad dühvel a tiport cselédek.

Mozduljanak a harctér-rablók
S zúgjon felém a pulya-átok
S hadd hirdessem ki zsoldosaim közt
Mehettek, nincs szükségem rátok.

Győztem és én megdicsőültem.
Most már jöhetnek portya-hősök,
Megy a vezér, zsákmányát hagyja:
Szeretett győzni s ezért győzött.

Nyitott hintó sárkány-lovakkal,
Küllők, virággal befödöttek,
Járjátok be ma még a várost,
Hogy arcom sohse lássák többet.

Megesik, hogy Ady elkoptatott képhez folyamodik s a kép mégis újjá, egésszé kerekedik nála. *A lelkem vár* – hány költő mondta ezt már. Ady élőlényé teszi ezt a várat, hogy önmagát ábrázolja vele. Az ember és a szem: a vár és az ablak – igen könnyen fekvő, elcsépelet kapcsolatok. Ady kiemeli sablonosságukból. Ady gögös és elhagyott. A vár is az. Mohos is. A termék konganak. A bús falakról két nagy, sötét ablak mered a völgyre. S most a költő s a babonás vár pompás párhuzama: örökös itt a lélekjárás, a kripta-illat, a köd, árnyak suhognak, elátkozott had nyöszörög. Mily eleven képe holmi romantikus bagolyvárnak, mely a néprege képzeletében él s egyúttal a gondolat-lidércektől, titkos szellemektől népes költői léleknek! Ez a két, nagy, fáradt szem nem ragyog, csak néha, titkos, éji órán gyúl ki. Ilyenkor a fehér asszony jár a várban s az ablakokon kinevet. Miféle nevetés ez? Ki ez a fehér asszony? A szem egy villanása. Ez a villanás életet ad a versnek s egy pillanatra átvilágítja, mint a villám a vadregényes tájat: Egész vers, végig vezetett párhuzam, mindennek elmondásával, ami föltétlenül szükséges s elhagyásával, ami a legkisebb mértékig sablonos magyarázat lenne. A vers csupa élet, lüktetés. Szín, muzsika. Hol van még egy vár-kép, mely nemcsak odadobott álló-kép, hanem szerves egésszé nőtt, drámai kép?

Ady mesterien életet, alakot, formát tud adni pusztá fogalmaknak. *A Pénz, az Élet, a Költészet* fogalmát hússal-vérrel embernek mutatja be s egész drámai dialogot játszik velük. A dráma színhelye: egy boros asztal. Rajta feszület, két gyertya. Szereplők: a költő, rossz zsakettben, beteg, fonnyadt derekával. Másik az Ős Kaján, boros kedvvel, zeneszerszámmal. Idő: Ős-Babylontól napjainkig. A jelen nagyot nyújtózott s míg az aktorok egymással birkóznak, piros hajnalok hosszú sorban suhannak el s részegen kopogtatnak az ablakon. A harc Ős-Babylon óta áll. Ott járhatott a költő egyik céda őse s azóta cimborája az Ős Kaján. Az Ős Kaján az erősebb, jobban bírja az italt. S miféle dialog folyik a két aktor közt? A költő csüggedt, panaszkodik. Sok volt a bűn, az éj, a vágy, a szerelem. Mit ér az ember, ha magyar? Ős Kaján nem szól, csak kacag. Szent Kelet vesztett boldogsága, a gyalázatos jelen s a kicifrált ködjövendő: az egész magyar sors, mint jelen, jövő sír fel Adyból. Mért jöttünk ki Ázsiából, mi lesz velünk? Ős Kaján nem válaszol, vállára üt a költőnek, nagyot nevet s száll tovább, új, pogány tornára. S a költő hült testtel, dermedt vidoran nyúlik el az asztal alatt. A magyar sors: tragédia. Ázsiát elvesztette, Nyugatot nem hódította meg: szelleme Kelet és Nyugat közt vérzik el. A vers valódi dráma. Két személy dialogja, melyhez az előzmények epikai formában adják a keretet.

*

Az Ady előtti költők műve jórészt hagyományos versformák és ritmusok medrében árad. Szótagszám, időmérték kényszerzubbonya nyugöz. Egy sereg uralkodó versforma a maga szabott ritmusával nemzetközi jelenség, közös törvények alapján. A géniusz persze nem másoló. S ha a közös szabály elve áll is, a költő eredetivé tudja tenni azt, amit rajta kívül ezren és ezren művelnek. *Vörösmarty* hexametera a *Zalán futásá*-ban ugyanazon metrikai törvényeknek engedelmessékedik, mint az *Aranyé az Elveszett alkotmányban* s megszámlálhatni az ujjainkon, hányszor vétnek a kötelek szabályok ellen. S mégis, ég és föld különbség a kettő között. Arany hexametera pattogó, hetyke, szellemes, kacagó hexameter, a *Vörösmartyé* széles hullámú, mélabús; zordon, romantikus ragyogású. Ugyanaz a forma s mégis más, a tárgy, a szavak különbözősége szerint.

Ady Endre lassanként még a hagyományos versformák mindenkire kötelező szabályait is elveti. A

hagyományhoz szinte csak a rím köti s a jórészt megtartott szótagszám pontossága. De rím és szótagszám elegendő tényezők-e, hogy versformát alkossanak? Ha különböző csoportokba gyűjtjük Ady verseit, aszerint; hogy szótagszámra, sorszámra azonosak, vajjon megtaláljuk-e bennük a rímelhelyezés azonosságát is? S vajjon a ritmus is azonos-e ezekben a szótagszámra azonos verscsoportokban? Oda jutunk, hogy leszámítva néhány hagyományos idegen, vagy a tárgy kedvéért magyar mértékben írt versét, tulajdonképpen annyi Ady-forma és ritmus van, ahány Ady-vers.

Hallottunk olyasmit is, hogy Ady általában megtartja a szótagszámot, de több, mint száz esetben vét ellene. Őszintén megvallva, ezt a vétséget nem éreztük soha. Ady pontos ugyan a szótagszámban, de ez nem kötelező szabály nála. Nála nincsen szabály kivétel nélkül s a kivétel nem hiba nála, hanem jog. Fülünk nem is veszi észre az ilyen eltérést, mert a hiány csak matematikai s nem dinamikai, legfeljebb a szemet bosszanthatja. Ady semmiféle végiglogikus, tehát kötelező szabályt nem tűr a verselésben. Nála a forma, a ritmus – minden látszólagos azonosságok ellenére – esetlegesség, zseniális, utánozhatatlan alkalmosság. Nincs is egy formája sem, mely törvényes jogot vívott volna ki magának, annyira egyéni az. Ady verseit úgy olvassuk, ahogy az életben beszélünk. Ady nem is kíván mást tőlünk. Nincs egyetlen következetes szabálya sem a verselésben. Köti ugyan a rím, de ugyancsak szeszélyesen váltakozó s a fukarságig szegény. Köti ugyan bizonyos szótagszám, de nem az ujján számlálva. Verseinek nincsen semmiféle kaptafájuk. A jambus, a trocheus, a sapphoi, sőt még az alkaiosi versmérték is fel-feltűnedezik nála, hogy egy zökkenő hirtelen irányt változtasson. A hagyományos verselések úgy ködlenek át Ady versein, mint mikor egy zenemű egy-két taktusa régi, kedves melódiát sejtett, hogy a másik pillanatban már egészen új hangok árja zuhogjon felénk. Az Ady vers: Ady-titok; szerencsés középút az idegen és a magyar verselés törvényes kényszere s a szabad vers törvénytelenégei között. Aki Adynál pontosabb, szűkebb szabályokat akar megállapítani, az csakhamar oda jut, hogy lekottázza Ady minden versét. Ady közös és nyűgző szabályok elöl menekült s ellenmondásba jutott volna önnönmagával, ha újabb szabályok nyűgét vette volna a nyakába. Akik Ady szabad verselésében pontos szabályokat akarnak felfedezni, úgy tesznek, mint azok, akik az ő homályát betűről-betűre olvasni tudják s misztikumát a kétszerkettő lélektanával fejtik. Ady verseit olvasva úgy érezzük, mintha formájuk, ritmusuk egy közös, titkos Ady-forma, Ady-ritmus változatai volnának; különbözők és mégis hasonlatosak. Az Ady-verselés eredeti, eleven, mély zengésű, visszhangos és ami fő, szerves egészet alkot a mondanivalóval, akár test és lélek.

*

Ady, türelmetlen csatakiáltása miatt abba a hírbe került, hogy elvetette a magyar hagyományt. Pedig csak eredetiségére volt féltékeny. Minden új nagyságban benne van az aggodalom, hogy a régi kaptafára ne kerüljön. Arany, Petőfi költészete tucatszámra befolyásolja végzetesen a kisebb fajsúlyú költőket. Ady ettől a sorstól retteg. Fél, hogy e két lángész büvkörébe téved s titokban egyénisége vérzik el. Egyik legkegyetlenebb kijelentése, hogy Kiss Józsefnek még nem érdemes lenni, abból az eléggé meg nem okolt, de egy időben igen közkeletű véleményből sarjadt, hogy Kiss József Arany-epigón.

Mikor a zseni alkot, minden elődje megszűnik számára. Azt hiszi legalább. „Én mindig csalódtam, valahányszor valami új könyvet, írást elolvastam – mondja Ady egyik párisi jegyzetében. – Ha van az ellenem emelt vádak között valami hazug, az hazug, hogy én rám bárki is hatott“. Miért csalódott olvasmányáiban? Mert önmagát kereste bennük, a maga különös egyéniségét.

Ady, bár színleg ellenlábasa, voltaképp egyenes folytatója a magyar költői hagyománynak. Balassától Csokonain, Vörösmartyn, Aranyon, Petőfin és Vajda Jánoson keresztül egyenesen hozzá vezet az út s ő a határstáció.

Ady eredeti lírikus, aki elsősorban magától tanul. Hatnak rá nagy írók és költők, hazaiak, külföldiek, de ez a hatás csak külsőséges. Nincs nagyobb szerepe, mint annak a tanítónak, aki a kis Adyt a betűvetésre oktatta. Nagy költőnél a hatáskimutatás se nem oszt, se nem szoroz, csak kis költőknél lesújtó. A nagy költő semmit sem veszít eredetiségéből, ha kis vagy nagy költők hatnak rá, kis költőnél a hatás eggyel több jele a másodrendűségnek.

Felix Dörmann *Was ich liebe* c. verse első pillanatra ikertestvére *A halál rokoná*-nak. Pedig mekkora különbség a két költemény között! Dörmann verse csupa szenvedés, modorosság. Mit szeret ez a költő? A vérpiros szájú, hektikás, karcsú nárciszokat, a kínos gondolatokat, az összeszurkált, sebes sziveket, a fakókat, a fáradtarcú asszonyokat, a csillogó kígyókat, a halálos szomorúságú dalokat, a szívtelen smaragdot: mindazt, amit senkinek sem sikerült még szeretnie: a maga legbensőbb lényét s mindent, ami különös és beteg. Bravúros „anzágot“ ez. A szerző fején ugyancsak ott érezzük a csillogó osztrák brillantint. S mit tesz Ady? A szomorúságot. Elválás, tűnő szerelem, beteg rózsák, hervadva vágyó nők, sugaras, bánatos ős-idők, szomorú órák, a nagy, szent Halál játszi mása, az elutazók, sírók, felébredők, dér-esős, hideg hajnalon a mezők, fáradt lemondás, könnyetlen sírás, béke, bölcsék, poéták menedéke; csalódás, rokkantság, hitetlenség, borúság: a világ ez, Ady életlátásán keresztül. Lenau is jobban szereti a bükköt a fenyőnél, mert megviseli a tél. Ady a sebzett embereket szereti. Dörmann már a „hektikás“ szóval más irányba kanyarítja versét, mely kéjelgő és perverz, kecses formában írt dekadens szecesszió. Muzsikája metsző sípszó, Adyé visszhangos orgonazúgás. Egymáshoz hasonló versek közt aligha volt még akkora különbség, mint e két vers között.

De vessük össze Adyt egy nagy német költővel, Lenau-val. Lenau *Traumgewalten* s Ady *Özvegy legények*

tánca c. verse igen jó példa arra, hogyan írja meg két eredeti lírikus ugyanazt az élményt: A téma forrása: álmatlanság. Oka Adynál is a rendetlen életre s egy közös betegségre vezethető vissza. Lenaunak is, Adynak is álmatlansága, felriadásai vannak. Ime, Lenau:

Der Traum war so wild, der Traum war so schauinig,
So tief erschütternd, unendlich traurig.
Ich möchte gerne mir sagen
Dass ich ja fest geschlafen hab,
Dass ich ja nicht geträumet hab,
Doch rinnen mir noch die Tränen herab,
Ich höre mein Herz noch schlagen.

Ich bin erwacht in banger Ermattung,
Ich finde mein I'uch durchnässt am Kissen,
Wie man 's heimbringt von einer Bestattung;
Hab ich 's im Traume hervorgerissen
Und mir getrocknet das Gesicht?
Ich weiss es nicht.

Doch waren sie da, die schlimmen Gäste;
Sie waren da zum nächtlichen Feste.
Ich schlief, mein Haus war preisgegeben,
Sie führten darin ein wüstes Leben.
Nun sind sie fort, die wilden Naturen;
In diesen Tränen find ich die Spuren,
Wie sie mir alles zusammengerüttet,
Und über den Tisch den Wein geschüttet.

Ime, Ady:

Szent-György-nap éjén sipítók,
Nyugtalanok a denevérek:
Dohos várak ó termeiben
Táncolnak az özvegy legények.

Bolond és fehér valahány.
Lesik a szent, tavaszi Holdat.
Hopp-Sárit és Ave Máriát
Váltva és bokázva dalolnak.

Khiméra asszony serege
Buta valót öldös, ahol jár.
Kereszttel őket szent pap úzi
S bütykös bottal háj-hasú polgár.

Szent-György-napon három a tánc.
Éjfélkor egy tátongó sírnak
Mélyébe esnek hirtelenül,
Hol rózsák és asszonyok nyílnak.

Huhog lármájuk messzire.
Viszik a hírt gyors inu kémek:
„Hahó, a tisztelt romok között
Dőzsölnek az özvegy legények“.

S egy rózsát tép le mindegyik.
Egy sóhajt hörög, mert jön a Hajnal.
Egy Lédát keres: reá-mered
S meghal kék, csókra-torzult ajkkal.

Reggel hiába gyűl a nép,
Nyoma sincs dalnak, bálnak, sírnak:
Egy-két vér-csöpp s könny-folt a falon
S egy-két bolond, verses papír-lap.

Szinte egészen bizonyos, hogy Ady nem olvasta Lenau versét. Nem is tudott jól németül, rosszul sem. A két vers rokon hangulat szülötte, de teljesen más. Azért vannak hasonlóságok, érintkező pontok. Lenau *könnyeiben* ismer az öt kínzó grómk nyomára. Ezek a könnyek az a bor, melyet mulatozás végén az asztalra öntöztek. Adynál több áruló jelt hagynak hátra: egyikét *vércsöppet s könnyfoltot* a falon, egy-két bolond verses *papír-lapot*. Vér-csöpp: szintén sokféleképpen magyarázható költői fikció. Egy-két bolond verses papír-lap. Ez már reális. Az álmatlan költő el akarja űzni unalmát, könnyebbülést akar, írni kezd. Talán éppen a gyötrő álmok után való lidérces hangulat. Reggel, mire már vége a tivornyának, csak az összefirkált papír beszél az álmatlan álmokról s talán egy-két könny.

Lényeges közösség semmi sincs a két versben. Mindkettő hű tükre írója művészi kifejezőmódjának. Lenau a felijedés zaklatottságát rajzolja meg s a könnynek gnómok-itta borra képzelésével reális kapcsolatot teremt testi fáradtsága, lankadtsága s lelke megkínzottsága között. Ady – mily ritka ez nála – szinte teljesen személytellené teszi élményét. Nem tud ugyan ellene tenni itt sem valami személyi vonatkozás nélkül (Léda), mégis olyan objektív a vers, mintha nem is Ady lenne a tárgya. Színes, artistikus kép, az álmatlanság gyötrő lidércnyomása nélkül, míg Lenau verse közvetlenül személyi vers, melyből még kihallani a halálra kínzott költő pihegését. Ady verse színesebb, drámaibb a Lenauénál, komplikáltabb, titokzatosabb, artistikusabb. A költő nem közvetlen élményt ír le, már csak visszagondol álmatlan éjszakájára, úr rajta s messzire kivetíti magából.

Ime, két azonos forrású vers, két rokon sorsú, de teljesen elütő eredetiségű költőnél.

Ady pályája kezdetén Baudelaire, meg Verlaine csak mint mesterek jöhettek számításba bizonyos kapcsolatok révén, mely a nagy modern magyar hozzájuk köti. Azóta Ady pályája beteljesült s Ady költői alakja egy jó fejjel fölébe magaslott a két franciának. Hallottuk annakidején, hogy Ady csupán átírója, magyarra alkalmazója a francia dekadenciának volt, aki szinte programm-átvételtől beszélt. Ma már ég és föld választja el Adyt kedves franciáitól mindenki előtt, aki csak néhány órát szentel a Baudelaire és Verlaine költészetének.

Természetes, hogy a két francia megtermékenyíti Adyt. Bátorságot ad neki. Verlaine az alázat térdhajtásában, Baudelaire a szókimondás vakmerőségében. Ady már Baudelaire ismerete előtt szereti az indexre vetett könyveket. Hogyne vonzódnék a *Fleurs du mal* hírhedt szerzőjéhez, aki még felvilágosultabb kortársai ítéletét is maga ellen ingerli? De hol vannak azok a közös helyek, melyek komoly hatást és a tanítványság bélyegét jelentik? Baudelaire *A utazás* utolsó versében a Halálhoz, a vén kapitányhoz beszél, kéri, hogy új utakra vigye őt. Enfer ou Ciel, qu'importe? Au fond de l'inconnu pour trouver du *nouveau!* A fiatal Ady is új vizekre repíti hajóját. Nem bánja, hogy Szentlélek hajtja-e avagy a korcsma gőze. Ilyen hasonlóságot találhatunk még egynehányat. De vajjon mit érünk velük? Csorba-e ez Ady eredetiségén? A későbbi, az érettebb, a kiforrott Ady nem független-e mindenkitől s nem önmagát adja-e? Baudelaire költészete elsősorban fegyelmezett, értelmi költészet, hűvös, szinte hideg, Ady ösztönös, szinte lávaszerűn kirobbanó költészetéhez képest. Baudelaire költészete egy területen mozog: a hagyomány határain túl fekvő területen. Baudelaire költészete művészi harc egy új kifejezőmóddért, művészi hitvallás. Verlaine néhány remekszép verset ír elesetségéről s értelmetlen dadogásokat, melyekben fokról-foka züllő testiséget, ellégiesedését nyomon követhetjük. Ady lirája hatalmas, széles terület. Költészetének egyetemes perspektívája egymagában szélesebb az egész Baudelaire s Verlaine-iskoláénál, mestereket, tanítványokat beleértve. Ady monumentális költő, aki egygyé olvad nemzetével, ezer szállal kapcsolódik nemzete életébe: Verlaine, Baudelaire különálló, független részei társadalmuknak, mely számkivetette őket. Ady, az ifjú Ady néhány versük lefordításakor vallja meg, hogy lelkének közös felülete van az övékkel. Ady romantikus, hamar eltűnő kora volt ez. A későbbi, kiforrott Adynak már semmi köze sincsen ehez a Chiméra-költészethez, mely ifjú fantáziáját megkapja s látomásos verseket írat vele Baudelaire-Verlaine-Rictus stílusában az álomnőről, a nagyszerű „némberről“, kinek képe a „gonosz italokra kaptott“ költőkön keresztül látszólag termékenyen hat a Párizs-imádó suhancra, hogy fordításban s Lédáról írt eredeti verseiben egyformán használja a „némber“ nevet s ennek a betegesen-tetszelgő poézisnek néhány jellemző szócafrangját. Adyra egyetlen könyv hat igazán, mélységesen: a *Biblia*. Különös zengést, zamatot ad a „magyarellenes“ és „istentelen“ Ady Hazával és Istennel viaskodó verseinek.

*

Vannak, akik azt állítják, hogy Adynak minden szavát értik. Az Ady-láz egyik következménye ez. Ady, a maga lényegében, mindenki számára nyitott könyv. De ne feledjük, hogy Adynak egy sereg rossz verse is van: ezeknek egyetlen értelmük, hogy nem sikerültek, s hogy az, amit a költő ki akart fejezni, jórészt benne maradt a költőben, mint a benntört nyíl, melyet a sebesült egygyé képzel a kezében maradt darabbal, míg más csak a nyíl csonkaságát látja. Mennyire nevetségessé válhatik a túlságba vitt Ady-magyarázat, arra igen sok példát láthatunk. Ady verseit egyféleképpen lehet érteni – mondják némelyek, s az a véleményük, hogy ha a nagyobb tömeg még nem jutott volna el idáig, egy idő múlva okvetlenül el fog jutni. Holott Adynál nyíltabb és régibb költők is írtak verseket, melyek mindmáig kibogozhatatlanok s még sok teóriát segítenek napvilágra. Ady, mint

szimbolikus költő, mindenkinek mást jelent, ha mondanivalójának lényege csak egy lehet is. Költészetében a muzsika viszi a fő-hangot, a muzsika pedig a legtágabb hatású művészet. A legművészebb, legtökéletesebb jelképes művészetnek sincs meg az az ereje – s éppen ebben van a jelentősége, – hogy a mozgásba hozott fantáziát közös útra terelje. Sok tekintetben a költészet átlátszóbb fajtáival is így van ez, hogyne volna Ady költészetével. Ne nagyon széljegyzetezzük, ne nagyon preparáljuk Ady verseit, mert ez majdnem annyit jelent, mint virágot fogdosni, délibábot fotografálni. Ignótnak sokat emlegetett s nevetett véleménye a *Fekete zongoráról* magában rejti az igazságot, csak túlzottan van megfogalmazva. Adynak nem sikerült, hogy mindig megértsük s nem is volt az a célja, természeténél fogva sem, de a „feledt kérdésként“ titokzatosan elmúlni kívánó nagy poéta el tudta érni, hogy sok különös fájdalmát és kevés örömét megérezzük, magunkba daloljuk, akár a zenét. Ha ez a zenei-értelmi hatás el-eltéveszti célját, nem mindenkor a mi hibánk. A szenvedélyes és türelmetlen Ady-magyarizók főként arra a meggyőződésre juttatnak, hogy hányféleképpen értelmezhetünk egy költőt, akiben magában is csak sejtelemként röppent végig egy-egy nagy, kifejezetlen gondolat, a kifejezésnek *SzentLehetetlenség*-határán. Hogy a *hunyósdí nő* azért hunyósdí, mert bekötött szemmel fogom, tehát véletlen, nem igazi, vagy pedig azért, mert ölelés közben behunyja szemét: aligha dől el valaha. S nem is fontos, hogy eldöljön. Az Ady minden szavát, betűjét helyesen értőknek azt is tekintetben kell venniük, hogy az Ady-kiadások némelyikében még mindig vannak végzetesen elferdített sorok. A *Talán Hellász küldött* c. vers egyik sora – „*S manás ajkai a bölcseségnek*“ – a *Nyugatban* így jelent meg: S mamás ajkai a bölcseségnek. A *Halottak élén* c. kötetben viszont így van szedve ez a sor: S ma más ajkai a bölcseségnek. Három, Ady minden sorát, szavát rendületlenül értő barátomnak olvastam fel ezt a verset, egyiknek manás-t, másiknak mamás-t, harmadiknak ma más-t olvasva, s csodák csodája, mind a három Ady-rajongótól azt a határozott megjegyzést hallottam, hogy a sor értelme napnál világosabb. Mindnyájan önmagunknak olvassuk a költőt, temperamentumunkon, egész lelkünkön keresztül. De hol van két lélek, melynek prizmaín a vers ugyanolyan színben törik meg?

Ady kemény dió, még átlátszóbb verseiben is. Vannak roppant tömörségű strófa-épületei s ezekben bajosan igazodhatik el az, aki a régi utakhoz szokott ösztönnel és értelemmel tájékozódik. Csak az *Új versek* első Léda-zsoltárát említjük, ezt a pantheisztikus álmot, melyben Ady, soha meg nem születő gyermekén keresztül az egész emberiséget megöleli. A költő és Léda erről a gyerekekről beszél, aki az övék és mégis másokra száll.

S áldott legyen, ki: te meg én,
Ki az övék, kiért mi sírtunk.
Kit forró lázunk eldobott.
Öleltetők, kit sohse birtunk.
Ki másoké: a gyermekünk.

Hogyan válik bennük értelemmé ez a szomorú gyászinduló? A strófa kezdete és vége szorosan összefüggenek. S áldott legyen – a gyermekünk. Ki ez a gyermek? Te meg én. Kie ez a gyermek? Az övék, pedig mi is sírtunk érte. Mért nem született meg? Eldobta a forró lázunk. Öleltetők volt, mert akartuk, hogy megszülessék, s mégsem birtuk őt. Másoknak adta a végzet.

A menekülő Élet kötetnek Köszönöm, köszönöm, köszönöm c. verse így indul:

Napsugarak zúgása, amit hallok,
Számban nevednek új ize van,
Szent mennydörgést néz a két szemem.

Hányan vetették már szemére Adynak, hogy abszurdumot csinál, felforgatja a természet törvényeit is, vagyis: a szemével hall, a fülével ízlel és lát! Pedig már Petőfi is beszél *A virágok* c. versében arról, hogy egykor, testiségétől szabadulva, nemcsak szagolni, hanem hallani is fogja a virágok illatát, mert az illat a virág nyelve. Ime a transcendentális érzékelés, következtetés formájában, melyből Adynál hiányzik a premissza. S vajjon nincs-e Ady képének reális alapja? A napsugarak zúgását, igaz, nem hallja az ember. De a sugár-özön érzéki képe, mely a vízesések képével rokon, a költő fantáziájában társul kaphatja a zuhogás jegyét is. A nevek hangzása zeneileg különféle; szép és csunya nevekről beszélünk, s csoda-é, ha egy név a túlfinomult, átlégiesedett Adynak még az érzékszervét is megérinti s a hang a látószervére is kihat?

*

Ady Endre igaz magyar értékét s világirodalmi jelentőségét akkor érezhetjük igazán, ha egyéniségét megismerjük. Korunk még a pártviharok tüzetől lángolva nézi őt. Ezek az átmeneti idők lassanként békés időkké szelődülnek s Ady meg fogja kapni a maga esztétikai elégtételét egy egész nemzettől. Megvalósul-e minden művészi céljától független nagy magyar álma? Aligha. Sem Berzsenyi, sem Vörösmarty, sem Petőfi álma nem valósult meg úgy, ahogyan gondolták. A nagy ember mindig lehetetlent kér korától, viszont kora mindig azt hiszi, hogy megtette minden kötelességét. Ezért haragszik minden kor a maga nagy reformmembreire. De csak mindig a jelen haragszik rájuk, a későbbi idők gyermeke már nem érzi korbácsuk suhogását, csupán

gondolatuk, költői szépségeik kincseiben gyönyörködik. Mennyire nem szeretik ma, ha Adyt Berzsenyivel vagy Kölcseyvel vonják párhuzamba! S mily elmésen használjuk fel érvül azt a nagy különbséget, mely halott és élő nagyságok közt van, ha még olyan testvér-szellemek is! Berzsenyit nagy költőnek tartjuk már, mert nem minket korbácsolt, de azért az ő magyarjának „rút szibritaságát“ éppen úgy nem vonatkoztatjuk magunkra, mint ahogy Kölcsey „névben él csak, többé nincs jelen“ magyarja rég halott a számunkra. Pedig isten látja, nem sokat javultunk azóta. S vajjon egy eljövendő kor, mely Ady ötven nagy versét irodalmi kincsnek hirdeti majdan, magára veszi-e azokat a profétikus ígéket is, melyeket Ady, a jövőbe pillantva, neki mondott? Régi nóta ez már. A költő, akit kora hazafiatlansággal vádol, később gyakran vált éltető eszmévé. S mentől jobban megvilágosodott esztétikai, erkölcsi értéke, annál inkább elhalkult politikai aktualitása. A jelent a multtól áthidalhatatlan szakadék választja el; ezért kezdődik mindig előlről a félbehagyott nemzetmegváltás. S ha majd a jövő kor Ady Endréje bolygatja meg a magyar társadalom megoldatlan maradt problémáit s többek közt elődjére, a nemrég elvérzett Ady Endrére hivatkozik, a történelmi hullámvonal törvénye szerint könnyen megeshetik, hogy aggodalmas honatyák, a mai ifjú Ady-hívek, szenvedéllyel fognak tiltakozni e profán hagyománygyalázás ellen.

(Vége.)

(Budapest)

Vajthó László

Horatius: LYDIÁHOZ (Carm. Lib. I. 25.)

Egyre ritkábban veri ablakod már
Dőzsölő ifjak sűrű zörgetése,
Nyugton álmodhatsz: küszöbödre hiven
Símul az ajtó,

Mely elébb sokkal szaporábban fordúlt.
Egyre ritkább a panasz éjjelente:
„Meghalok téerted a hosszú éjben,
Lydia, alszol?“

Nemsoká mindenki gúnyolni fog csak,
Csúnya vénasszonyt s szomorún bolyongsz a
Szűk sikátorban, hol a szél süvölt s gyér
Fényt vet az újhold.

S a dühödt kancát szerelemre hajtó,
Tomboló vágy fogja kimarni gennyes
Sebbel a májad s tehetetlenül fog
Hullni a könnyed.

Mert az ifjak víg csapatát a mirtusz
Lombja díszíti s viruló borostyán:
Szél ha elvisz pár leveletlen ágat,
Senki se bánja.

(Budapest)

Fordította: Rónai Pál